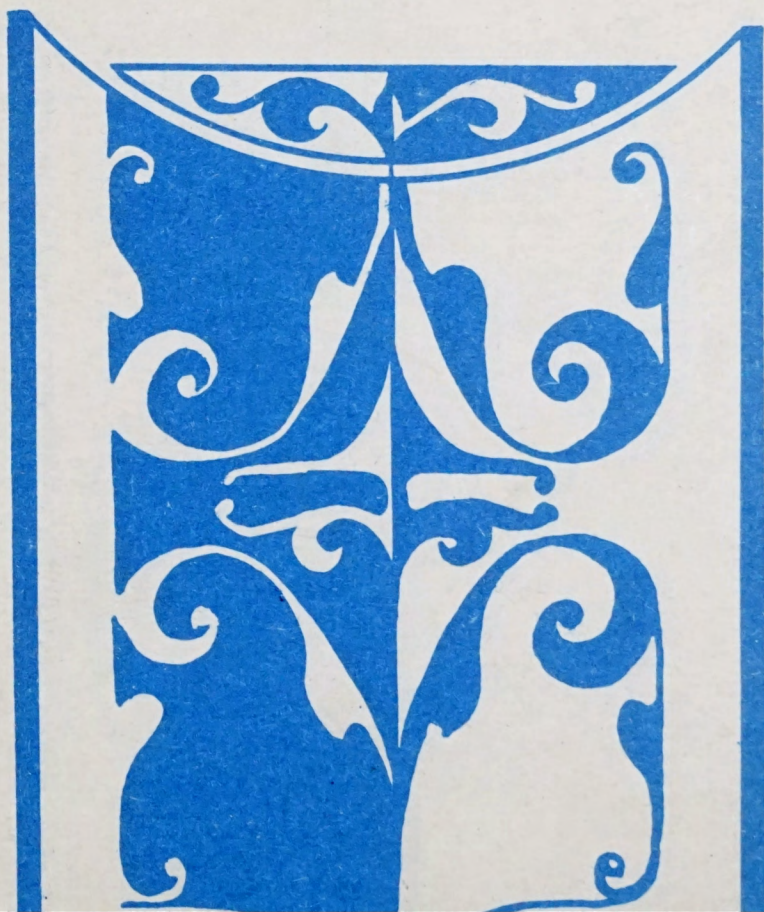

**ГОФГЪОЙ
БЕБЕГЪО-ВЕСИЕТИ
ЭРИ ОВЛОДГЪО**

**ГОФГЬОЙ
БЕБЕГЬО-ВЕСИЕТИ
ЭРИ ОВЛОДГЬО**

Метелегьой хэлгъи

Гуьнжунди Н. Авшалумова.
Пушойгофире нуьвуйдет
Н. Авшалумова, Н. Гилядов

$\frac{4803570300 - 125}{M 124 (03) 92} 65 - 92$

ISBN 5-7437-0378-7

© Авшалумова Н. Х. 1992 г.

ПУШОЙГОФИ

Э ТОВУН МЕТЕЛЕГЬОЙ ХЭЛГЪИ

Метелегьо гьисдуьт — е бэхш эн фольклор, серлэгIае творчествой хэлгъи. Э метелегьо офдет бинуьши хуьш-дере данани, хьохмой эн хэлгъ, синогъи эн жофо ве зиндегуни энү, веровурди, фикир энү э товун хьёё, номус, обур, одомиети, буьрж, гьэрдхунди одоми э пушой эн кифлет, жэгIмет, хэлгъ ве ватан хуьшде. Э метелегьо гьемчун офдет бинуьши хуьшдере социально-торихдуье ве синогъи зиндегуни эн хэлгъ.

Метелегьой хэлгъи яратмиш гуьнжо оморет э гIэрей ченд сад, гьозор салгьо. Гьер эрхэ гьобул сохди метелегьоре эз келете эрхэ. Унегуьре метелегьой хэлгъи э гирошдеиревоз эз е эрхэ те е эрхэйге неки демундет э гIэрей одомигьо, оммо гьемчун оmore-оморе э гьечиревоз диеш зиёд ве параменд бирет. Кими энугьо гуьнжо оморет лап э у дуре куьгьне, гьэдимие девргьо, кимигьойге — э пездеине садсалигьо. Унегуьре метелегьо гьисдуьт — арт эн омбаре садсалие практически синогъи жофон, духовни зиндегуни, социальни ешемиши эн бебегьо, весиетгьо ве несигIэтгьой энугьо, дузи, расди эн комигьокки синемиш сохде оморет э гIэрей сад, гьозор салгьо. Негьогъ нисе гуфдиреки э еки эз метелегьойму: «Гофгьой бебегьо — весиети эри овлодгьо».

Э метелегьо офди бинуьши хуьшдере гьер тараф социальни ве духовни зиндегуни эн хэлгъ, несигIэтгьо ве весиетгьой энү эри биёвгьо эрхэгьо, эгъуьл, хьохмо,

фикиргъо, веровурдингъой энү э товун хуби ве зобуни, ники ве беди, дузи ве шефди, дусди ве дуьшмени, боворини ве хогъини, гIэсуьлменди ве элчэгъи, данани ве овоми, эгъуьлменди ве хэри, шолуми ве довгIокори, номуслуьи ве бинемуси, мерди ве немерди ве диеш, ве диеш.

Унегуьре метелегъой хэлгъи гъисди неверасдение чешмей эн хьохмо, эгъуьл, данани ве синогъи эн хэлгъ.

И сборник — «Гофгъой бебегъо — весиети эри овлогъо» гъисди суьфдеи сборник эн метелегъой хэлгъиму. И метелегъоре нуьвуьсдет, кура сохдет эз гофгъой эн одомигъой хэлгъ иму шогъиргъо, писательгъо, журналистгъойму: Монуьвэхъ Дадашев, Хъизгил Авшалумов, Миши Бахишев. Г. Шарбатов, Борис Гаврилов, Яшар Мошияхов, Михаил Гаврилов, Лазарь Амиров. Оммо гуфдире воисде, ки омбардеки эни метелегъой хэлгъимуре э гъэд ченд салгъо нуьвуьсди эз гофгъой эн одомигъой хэлгъ иму, э Дербенд, Махачкала, Буйнакск, Хасавюрт, Нуьгди (Мюшгуьр), Хошмемзил, Эгълеби, Гъэлей хэнжел, Мамрач, Маджалис Хизгил Авшалумов. (Винишит алманах «Ватан советиму», 1970 с., в. 68-100). Ве хэйли метелегъойге вегирде омори эз архив энү.

Кура сохдеи метелегъой хэлгъиму сер гирде оморебу гъеле э синуьн салгъо. (Винишит «Фольклор тати», Махачкала, 1940 с.).

Гуьнжунде омори и сборник эн метелегъой хэлгъиму э тематически принцип гуьре, комиреки, гъелбет, э омбаре овхьол гуьре мибу гуфдире шерглуь (условно), чуьнки лап четини гъемей эни метелегъоре томомлуь ве тевесер э тематически принципевоз гуьнжунде. Эз товун эни овхьолет иму мугуим песде. Оммо гъейсэгIэт ебо имуре гуфдире воисдени э товун энү келе мэгIно, комики дери э метелегой хэлгъиму, комигъоки гъегъигъэтиш гъисди очугъэ бинуьши эн эгъуьл ве синогъи зиндегуни эн хэлгъи, угут, несигIэт эри ферзендгъо, овлогъо, синемиш

сохде оморетгьо э гъэд сад, гьозор салгьо. Унегуьрен, ки метелегьой хэлгьи лугьонд жиге гирдет э гъэнежогьи эн хэлгь. Омбариш ихдилот одомигьо метелесуьз нисе гирошде. Эри дуьз овурде гоф, фикир хуьшдере кими одомигьо-овурденуьт гофгьой метелегьоре. Э товун дузи, расди эн метелегьош имуре гьисдуьт метелегьо.

Чуьтам иму гуфдиримге, э метелегьо офдет бинуьши хуьшдере эгъуьл, данани ве келе синогьи зиндегуни эн хэлгь. Вегирим виним, меселен, чуь гуфдирениге синогьи, весиет бебегьо э товун жофо, кор, чалашмиши, тембели ве диеш.

Герекими эри гуфдире, субит сохде, ки мэгІдон зиндегуни эн кифлет, жэгІмиет, вилеет гьисди жофой эн одоми. Э кор, жофо хъэрекети гувот гъул ве эгъуьл одомиревоз вокурде оморет шегьергьо, заводгьо, фабрикгьо, дешенде оморет богъгьо, кошде оморенуьт мэхьсуьлгьо. Жофо гьисди мэгІдон зиндегуни, ешемиши эн кифлет, жэгІмиет, эн вилеет. Унегуьре, э фикир бебегьоревоз, жофо гьисди лап эвели ве ёгьинлуье гъэрдхунди эн гьер одоми э пушой эн кифлет хуьшде, эн хэлгь, эн жэгІмиет. Ижире дузе фикир эн хэлгъэ иму диреним э ченд метелегьой хэлгьиму, меселен: «Эз иму хъэрекет, эз худо—берекет», «Десме сергиини, нунме руьгъэни», «Суьфде кор, песде — меслэхъэт (кейф)», «Э жогьили кеш зэхьмет, э огьили ху рэхъэт», «Кемер эрэгъ несохде зими дурунде ниёв», «ЖэгІ воюгьо одоми хуьшдере биё э хинике гІов зенуь», «Имбурузине кортуьре эри себэхьн мегьил» ве диеш.

Гьер эни метелере келе мэгІнои, вегирде оморигьо эз синогьи, практикай зиндегуни эн жофокеше одомигьо. Вегирим виним ижире метелей хэлгьимуре «Десме сергиини, нунме руьгъэни». ЕгІни, гъэймэгъ, шир, кере хурде воюгьо одомире, у биё гов, гомиш, кечи хуьшдере гъурлугъ соху, дору, э вэхдию угьоре ем дуь, серги энугьоре вечинуь, говдуй энугьоре темиз соху, десгьой ю эз серги энугьо муьрдали биренигеш ве диеш. Гьемчун

гъе ижире мэгІнои метелейгереш: «Эз иму хъэрекет, эз худо берекет». ЕгІни, худо э гуфдирей эн диневоз, лап гужлуьни. Гьерчуь уре воисд у сохде дануьсдени. Гуж, гъувот, гьинор энуре гъэдер нисди. У э е гоф хуьшдеревоз хори, асму, менг, чуьшмере вокурди. Оммо, егІни, одоми ю жофо некешире, хъэрекети хуьшдере э кор невоноге, худо уре нун, берекет нидуь. Гъе э худо имид бире поисдеиревоз э лэгІэ чи нисе дироморе, кор, чалашмиши несохдеки.

Е кориш э пушо нисе оmore жофо некешире, э хуьшде гуж, хъэрекети невеноре, иллогьки кор эн ранжбери. Э и овхьолет гуфдире гереки, ки гъеме метелегьой хэлгьиму (неки эн хэлгьиму) гуьнжо оморет, яратмиш бирет одомигьой хэлгь иму э сад, гьозор салгьоревоз э дигьгьо, аулгьо зигьисдетгьо вэгІдогьо, у пишей ранжбери, молгъэре дори сохдетгьо вэгІдогьо. Чуьтам мэгІлуьмиге, пушотегьо гъеме одомигьой хэлгь иму э дигьгьо, аулгьо зигьисдет, де догьлуьигьойгере хуно хори гьурлугь сохдет, молгъэре дошдет. Угьо сер гирдет оmore-оmore эри э шегьергьо кучмиш бире э сер эн XIX садсали. Гъеле эзи 130-150 сал пушотеш омбардеки одомигьой хэлгь иму зигьисденбируьт э дигьгьо, аулгьо: Жерэгь, Мамрач, Гъэлейхэнжел, Орогь, Гъэрчогь, Мугьорти, Пенждигьи, Мараге, Буйнак, Костек, Эрпели, Дургели, Маджалис, Нюгди (Мюшгуьр), Нуьгедигь (Янги кент), Хошмемзил, Эгълеби, Кизилюрт, Хъэмейдигь, Билхъэди, Чиркей ве диеш. Унегуьре, метелегьойму, гьемчун кими гІэдотгьо, мифгьо, мигІидгьой хэлгьиму: «Гудил», «ГІидор» (Шев ГІидор), «Гудур Бой», «ШэгІми васал» ве диеш ологьолуьнуьт э кор ранжбери, хори гьурлугь сохдеиревоз.

Еки эз лап гурунде кор ранжбери, иллогьки пушоте, бу э вэхд гьеминон, э гьизгьин герми зимире вечиреи дурундеи. Пушотегьо гъеме коргьой ранжбери э гъувот десевоз сохде оmoreнбу, гьемчун зимире дурундеи, би-

чин сохдеи. Ранжбергьо эз себэхь зу-сери, те чуьшме дерафде, кемере тик негирде, э чиневоз зимигьоре мидурундуьт, дерз бесде, э хэре мидечируйт. Э вэхд бичин сохдегьо жендек эн бичинчи эз эрэгъ тар-глов биренбу. Унегуьре э еки эз метелегьой хэлгъ аму гуфдирени: «Кемер эрэгъ несохде, зими дурунде нисе оmore».

Неденишире э у овхьолет, ки жофой ранжбер гурунд бу, гIэзиет бу, оммо келетегьо э хуне, э кифлет хьэрекет сохденбируьт гIэилгьошуре, жовонгоьре хуте сохде, тербие доре э жофодусди, жофоре звер, хьуьрмет сохдеи. Ижире фикир, войгей бебегьо офдет бинуьши хуьшдере гьемчун э ижире метелегьойму: «Э кор гьечи бура, гуйге туь эдее э гIэруьси рафде», «Кор руьгъэн жендек одомини», «Имбурузине коре эри себэхьи мегьил», «ЖегI воюгьо одоми хуьшдере биё э хинике глов зенуь»

Унегуьре бебегьо-келебсбегьо руьхшенд, гIэйбежер сохденбируьт когьиле, гевилсуьзе, тембеле, хуьшдере э кор гьирогъ кеширенбируьтгьо одомигьоре. Эри ижире одомигьо гуфдиренуйт метелегьой хэлгъи: «Э тембел куьрм миденуь», «Э кор небугьо тевер парс мигируь», «Эри хурде дилбоши, эри кор сохде куьлбош».

Оммо эз гофгьой бебегьо иму диреним, ки одоми коре биё соху энжэгъ э хьэрекетни гьувот гьул хуьшдеревовз нэгI, гьемчун э фегьмевоз, эгъуьлевоз, данани ве усдое-тиревоз. Тэхьно энжхгъ э гуж гьувотевоz е кореш хуб, пергол э сербегьем овурде нибу. Унегуьре эгъуьле, фегьме, дананире э метелегьой хэлгъи келе фикир ве мэгIно доре. Эз елойге хэлгъ руьхшенди, охмури сохде э хэри, овоми, тэгIэли, эгъуьлсуки. Эзижире кемсугигьой энижире одомигьо, неки э угьо хуьшденишу, гьемчун э уьзге одомигьойгеш зарали, инжимиши расире. Унегуьре гуфдире оmore э метелегьойму: «Э эгъуьлмендевоз эри сенгъ бурраш бура, оммо э хэревоз эри гIош руьгъэни хурдеш мара», «Хэр хэри хуьшдере дануьсдге, мизенуь шуьгъэм хуьшдере лов мисоху», «Эгъуьлменде лол хуби, эз хэре лэгълэгъ», «Эн хэр гушгьой ю дурази,

эгъуыл ю кутэхъ», «Эри эгъуылменде одоми гъул бире хуби, эри хэре одоми огъо бирейнжон».

Э кими метелегъо иму диреним бирази, шуькеети э товун э хэре одомиревоз расд омореи, вохурдеи, гъисмет бирен. И овхъолет э метелегъо чуьн келе бедбэхди нушу доре оморе: «Эгъуылмендгъо э иму расд нисе оморе, хэргъо эз товиш офдени имуре», «Имуре хэргъо кем бу, екигеш омо э сер иму», «Гов э ки хэр э говду омбар домундге, уш гІэрини мизенуь».

Э фикир эн хэлгъэвоз хэри — лап келе, элчэгъэ гІэйби, кемсуьгини, руьхшендини эри комики не чореи, не дермуни. «Эри гъеме дерму гъисди эри хэр нэгІ», «Усоле хуб сохде мибу, оммо хэре эгъуылменд сохде нябу», «Эз хэр гуфди мугу: «МэгІрифеттуьре бирмун!». Дегешд мугу э гъэд туз гилгез сохд».

Унегуьре, э товун эри хэри чоре, дермун небирен, метелей хэлгъи хъисоб сохдени, ки: «Одоми эз эгъуыл хэр бирейнжон, эз дуь чум кур бугъо хуби».

Келе тэгІриф, вегирлуь сохде метелегъой хэлгъи эгъуыл, фегъм, данани инсоне: «Эгъуыл эз мозол зиѐди», «Эгъуыл э келе-чуьклеи одоми недери», «Уре эгъуыл Шелми гъемилих вери».

Одомини яратмиш сохдегор оводунеети, рачи, девлет эни гІуьломе. Эз жофой энун, хоснетгъо, коргъо, эдеблуьи, гъэнежогъи энун бенди овхъолет э гъэд жэгІмет, вилеет, шолуми, секонесуьзи, хуби, зобуни, гъэрдхунди энун э пушой хэлгъ, эн келете одомигъо, бебе, деде, эн кифлет, эн гІэйлгъо.

Э еки эз разделгъой (бэхшгъой) эни сборник иму — «Хэлгъ, одоми. Бебе. Деде. ГІэйл-Ферзенд» метелегъой хэлгъи нушу доренуьт: чуьжире биѐ буе одоми эри эжиге овурде буьрж, гъэрдхундигъой хуьшдере э и гІуьлом, э чуь вериге верзирен, обур, хуьрмет одоми, чуьниге гъэрдхунди эн ферзендгъо э пушой хэлгъ, эн бебе-дедей хуьшде.

Э гуфдирей эн метелегъой хэлгъиревоь, гьер одомире

е хосиети, е дивэги. Оммо гьер номуслуе, глэсуыллуе, дуурусьде одоми биё э коргьо, рафдоригьо, мэхьшовогьой хуьшдеревоз хуби, ники соху эри хэлгъ, эри жэглмет. Унегуьре еки эз эдеблуе талабигьой хэлгьи гьисди: «Эз одоми биё одомieti ведиров», «Одоми одомире гереки», «Эз игърол жэглмет ведеравгьо одоми э беде руз мимуну».

Э фикир эн хэлгъэвоз, комиреки иму диреним э метелегьой энУ, гьисдуьт ужире одомигьо, комигьоки э коргьо, дивэглгьо, хосиетгьой хуьшдеревоз верзиренуьт э обур, боворини ве хуьрмет хэлгъ. Оммо гьисдуьт гьемчун ужире одомигьош, комигьоки э нум, хъэёй инсони лоигъ нисдуьтгьо. Унегуьре э еки эз метелегьойму гуфдирени: «Одоми гьисди эз хубгьош хуби, одоми гьисди сег эзу хубтеи».

Хэлгъ келе гьимет доре дананире, хундеире, усдое-тире. Оммо эз гьемей эни верзуьшигьо, э фикир хэлгъэвоз, эн суьфде одомietiни. Унегуьре э еки эз хьохмолуе метелегьойму гуфдирени: «Хундегор бире асан-ти, одоми бире четин».

Еки эз лап ёгъинлуе гъэрдхундигьой эн одоми, эя ферзенд гьисди хуьрмет гирде бебе-дедей хуьшдере. И эдеблуе принцип офди бинуьши хуьшдере гьемчун э диниш. Э Турош вери: «Хуьрмет ги бебейтуьре ве дедейтуьре»... Э еки эз метелегьой хэлгьиму гуфдирени: «Гьеме чигьой глутьлом офд миёв, бебе не деде нэгл».

Э метелегьой хэлгьи, иллогьки э келс хуьрмет ве тэглрифиревоз гуфдире оморени э товун зурбое муьгбет, гъэйгъуй деде эри глэилгьо. Э гуфдирей эн метелеймуревоз глэиле эз бебе зиёдте деде гереки. Эзу товуне гуфдире э хьисобово э еки эз метелегьой хэлгьи: «Бебе небисдоге глэил е руз мигирисуь, деде небисдоге — гьер руз». Енебуге: «Деде уге биренге, бебеш утере хуно бире эри глэил», «Дуьл дедей екиреш нисди», «Гъэдуьр бебе-дедей хуьшдере недануьгьо, эя екиреш нидануь».

Бебе, иллогьки деде, верзирени э ижире келе хьуьрмет, муьгьбет эн ферзендгьо, чуьнки гьеме кешире жофогьо, зэхметгьо, гъэйгьугьо, гьаежонигьо, дуьлпесеигьой энугьо эри гІэилгьои. Эри бебе-деде эз гІэилгьо ширинте, гІээиз-тэ э гІуьлом гьичиш нисди. Эзу товуне гуфдире э метелегьо: «ГІэсел ширини, оммо гІэил эз гІэселиш ширини».

ГІэил недеригьо хунере э метелейму э гьовре хуне хумне зере: «ГІэилгьо деригьо хуне — базари, гІэилгьо недеригьо хуне — гьоврехуне». Енебуге: «Рачи хуне гІэили, рачи суьфре — гьуногь».

Оммо эз кими метелегьой хэлгьи веде бирени, ки хуьшдени гІэилгьо, ферзендгьо лап гьечу сэхд нисе хосде, гъэйгьу нисе доре эри бебе-дедешу, ченгъэдер бебегьо-дедегьо хосденуьтгьо балагьошуре, ферзендгьошуре. Ижире метелегьой хэлгьи серкушире хуно нушу доренуьт эри энижире ферзендгьо.: «Бебе-деде эри гІэилгьои, гІэилгьо эри хуьшде», «Е бебе дегь кукке мидору, оммо дегь кук е бебере дошде нидануь», «Кук ю феремез бугьо мерд, кемер ю зу гъэд мибу».

Муьгьбет эн бебе-деде э ки ферзендгьо, гІэилгьо гьечи келе, гужлуь бурмунде оморени э метелегьойму, ки угьо войгей эн гІэиле эз буйругь эн падшогь зиьд хьисоб сохденуьт. Меселен, э метелегьойму гуфдирени: «Войгей эн гІэил эз буйругь падшогь звери». Енебуге: «ГІэил эз гуфере офдореижон, падшогь эз тэхд хуьшде офдонугу».

Зенгьо — нимей бэхш эн инсонет гІуьломи. Зени, деден гІэиле, балре зенденигьо, жун, зиндегуни дорегор. Э шир, гъэйгьу, муьгьбет энуревоз келе бире, вороморенуьт гІэилгьо — кукгьо, духдергьо. Зенсуьз нисди не кифлет, не жэгІмиет, не ешемиши, не зиндегуни эн хэлгь, мемлекет. Оммо э товун эн зенгьо, чуьтам э метелегьой эн де хэлгьгьойге, гьемчун э метелегьой эн хэлгь имуш деруьт эз ело зене, духдере тэгІрифлуь, вегирлуь хьуьрметлуь сохденуьтгьо, эз елойге—зене гІэй-

бежер, охмурлуу, элчэгъ, дивунлуу сохденуытгъо. Э гуфдирей эн кими метелегъой хэлгъиревоз: «Зен — бэхш гъэлифон», «Эгъуыл зен э пошней пой зен дери», «Эн зен муй ю дурази, эгъуыл ю кутэхъ».

Э кими метелегъойму мерде несиглэт доре оморени, ки зене куфде неки глэмел миёв, уре куфде гереки, хэйри: «Чолтуке некуфде дуне нибу, зене некуфде, одоми нибу». Еки эз хубе воегъой эри зен у вэхдигъо бу: «Муышд шуьвертуу эз сертуу кем мегердо». Э товун духдергъо гуфдиренбируйт: Духдер уышуыгъ хуней эн кеси», «Духдер сенгъ бинеборуй эн хуней кеси», «Духдер энжэгъ эри бебе-деде нифри гъэзенж сохде», «Эри духдер кешире жофогъой бебе гъовоини» ве диеш.

Э ижире зене элчэгъ, охмурлуу сохденуытгъо метелегъой хэлгъи офдет бинуыши хуышдере куыгъне патриархально-феодальни зиндегуи, кейки зене ихдиёригъо небу э жэглмиет, фикиргъой эн э феодальни жэглмиет огъоети сохденбируытгъо классгъо. Ижире консервативни де-ниширемун э зенгъо, духдергъо иму диреним неки э метелегъой хялгъи, гъемчун э кими овосунегъо, легендагъо. Меселен, эри «субит» сохде, ки «эри духдер кешире жофогъой бебе гъовоини, негъогъини» гуфдире, э еки эз овосунегъойму, комиреки эз гофгъой бебешу Исай Анисимов нуьвуьсдебу Хъэнуьх Анисимов, ихдилот сохде оморени гъозие э товун есиёвчи. Э овосуне гуфдире оморени, ки н есиёвчи эз есиёв хуышде э мегъию гъэзенж: сохдени чор туьме пул. Э гуфдирей энуревоз эзи чор туьме у е туьмере гьер мегъ эри хурдешу хэржи сохде, е туьмере гъэрде вогордунде, е туьмере э гъэрд доре, е туьмейгере э гъовои шенде. Еглни, мэглной эни кидитлемее ихдилот эн есиёвчи уни, уре бебен-келе мерд, комики юре дошди, келе сохди, э кор-сениглэт хуте сохде. Унегуьре есиёвчи гьер мегъ е туьмере э сер бебешу хэржи сохде, э и тегьеревоз гъэрд хуышдере эдее а у вогордунде. Есиёвчире гъемчун куки. Кук гъеле глэили, кор нисе сохде. Есиёвчи эзи гьер мегъ гъэзенж сохде-

нигъо чор туьме е туьмере э сер энү хэржи сохде: уре хундени, дошдени, сер-тен энуре вокурдени. ЕгІни, у е 'туьмере э у «э гъэрд» доре, песе ю келе мерд биренге кук ю дору гуфдире юре, чуьтам есиёвчи гъейсэгІэт бебешуре э пире вэхд дошдениге. Есиёвчире эз пире бебе, не кук бэгъэй е духдериш гъисди. Е туьмейгере у э сер духдер хуьшде хэржи сохде. Духдер келе биренге мурав э шуьвер, э хуней кес, эзу эри бебе э пире вэхд, егІни, е кумеки нибу. Унегуьре е туьмере у э гъовои эдее шенде.

Чуьтам э и овосуне, гъемчун э иму овурдимгъо метелегъой хэлгъи э товун зен, духдер офди бинуьши хуьшдере гъемчун у овхьолет э куьгъне земонегъо, кейки зене пушоте ихдиёр небу эри хунде, сенигІэт вегирде, э пире вэхд бебе-дедей ю эри энугъо кумек бире, угъоре дошде. Социальни гъэлхэнди эри пире одомигъо увэхд небу. Э пире вэхд энугъо имиди эн келе мердгъо энжэгъ э кукгъошу бируьт, кейки бебе, деде пир биренге угъоре миёсдуьт дошде. Унегуьре хуььрмет эн кук э пушой бебе-деде ченгэдер звер бу эз эн духдер. Куке неки хунденбируьт едигори эн бебе, гъемчун дошдегор уре э пире вэхд ю, пардуш, десдек эн бебе.

Оммо неденишире э ижире увэхдине овхьолет, ихдиерсуьзи эн зенгъо, эн кими реакционни фикиргъо, идеологияй эн огъоети сохденбируьтгъо классгъо э феодальни жэгІмиетн, гъеле увэгІдогъош жофокеше могьлугъгъо келе гъимет доренбируьт роль эн зене э хуне, э хозяйство. И фикир офди бинуьши хуьшдере э ижире метелегъойму: «Зен — сутун эн хуней», «Зен недебугъо хуне хэребе есиёве хунои», «Номуслуье зен — келегеди эн мерди», «Е кечеле эгъуьлменде духдер хуби эз дегъ кукгъо» ве диеш.

Э кими овосунегъой хэлгъиму зен бирмунде оморени чуьн эгъуьлменде весиетчи, данандее судья, дануьсменде. рэхьберчи ве диеш: («ДухдергІэмле ве кукгІэмле»,

«Мулла не есиёвчи», «Дуьзд кини?», «Тэхсирсуьзи зен-
гьо»).

Э метелегьой хэлгьи келе роль, мэгІно доре оmore
гофе, зугьуне, номуслуьи, гъирьетлуьи, гевзуьлеи, хъэ-
менди одомире. Хэлгъ э метелегьой хуьшде гІэйбежер,
дивунлуь сохде усоле зугьуне, лэгълэгъэ одомире, би-
немусире ве диеш.

Социальни, жэгІмиетие мэгІной эн гоф э гІэрей одо-
мигьо зурбо келеи. Э кумеки гофевоз одомигьо дуь э
еки руй бире дануьсденуьт, дуь екире верасиренуьт,
ологьо гирденуьт. Унегуьре расде, дузе, тогІинлуье гоф
гереки одомигьоре э гІэрей дуьеки кемте нэгІ, чуйтам
герекиге одомигьоре эри гьер рузине зиндегунишу гІов,
нун, эвир. Э назар вегирде келе мэгІной эн гофе, зугьу-
не, э еки эз метелегьой хэлгьи гуфдире оморени: «Гофе
ебо буржун, песде эз лэгІэ ведеше». ЕгІни, те ебо гофе
гуфдире, хуб фйкир сох туьре чуь гуфдире воисдениге:
дузими, расдими и туь гуфдиренигьо гоф, нисдими и
гофтуь буш, дургу. Чуьтам марасуь, гъобул мисоху у
одоми туь гофе гуфдирени. Хуби, хомуши, хэйр миёру-
ми гофтуь эри энудодоми, небуге — беди, пешмуни,
гъаежони, дуьлхуьрди, ихьдиборсуьзи.

Унегуьре э метелегьой хэлгьи охмурлуь, дивунлуь,
гІэйбежер сохде лэгълэгъэ, дургуре, зугьун эн ки бедиге,
фитнере, чугъуле, хуьшдере омбар тэгІриф доренигьо
одомире. Э товун гоф, зугьун э весиетгьо-метелегьой бе-
бегьо гуфдиренуьт: «Одоми гоф омбар дануь гуфдире,
гоф омбар нисоху», «Ки гоф омбар сохдениге, у омбар
гъэлет бире»: «Расе дураз хуби, гоф кутэхъ», «Е гофе
дуь гиле гуфдириге буй миёв», «Э хубе гофевоз одомире
эз сер догъ вегирде, э кун догъ нушунде мибуь».

Э товун гоф нен зугьун имуре омбаре метелегьон,
чуьнки, чуьтам иму гуфдиримге, гофе келе социальни ве
жэгІмиетие мэгІнои. Э гуфдирей метелегьой хэлгьире-
воз: зугьун гьисди эри кимигьо хуби, ники овурде,
зугьун гьисди эри кимигьо бологъ, бедмозоли овурде.

Унегуьре э метелегьойму гуфдиренуьт: «Зугьун гьисди бол миёру, зугьун гьисди бологь миёру», «Шириниш, тэхьлиш э зугьун дери».

Еки эз овосунегьой хэлгьиму гуйге гьемин гуьнжунде омори эри субит сохде расди эни метелере. Э и овосуне гуфдире оморени, чуьтам е гиле падшогье воисдге эри дануьсде: эз гьемей чигьой гьуьлом чуь ширини? И коре уре воисд дануьсде эз везир хуьшде, комики бу лап данандее одоми. Везир рафд овурд эз базар зугьун эн гове, до э ошчи эн падшогь эзу е хубе чи соху гуфдире эри падшогь. Падшогь хурд эз зугьун сохде чире, уре эзи чи омбар хьэз омо. Егилейге падшогье воисд дануьсде: эз гьемей эни чигьо э гьуьлом чуь тэхьлиге? Везир гене рафд э гьэсоб туку, гене восдо овурд зугьуне. Эзи кор эн везир хуьшде падшогь омбар мэхьтел бисдо, пуьрсн эзу, мугу:

— Эй везир, и чуь кори? Ме эз туь гуфдиренге: биёр эриме эз гьемей эни чигьой гьуьлом чуь шириниге, туь эриме зугьун овурди. Песде, ме эз туь гуфдиренге: эз гьемей чигьой эни гьуьлом чуь тэхьли? Туь гене эриме зугьун овурди?

— Огьойме падшогь, — жугьоб до везир, — ме эритуь гьердуь гиле зугьун овурдем, чуьнки шириниш, тэхьлиш э зугьун дери...

Еки эз метелегьой хэлгьиму гуфдирени: «Э ширине зугьуневоз мареш эз луле ведешенде мибу», «Одомире биё е пул бу, енебуге хубе зугьун», «Хубе гоф одомире э хубе рэхь минуь, усоле гоф — э усоле рэхь», «Хубе гоф эз эршефи зиёди», «Зугьун бедмозол тэхьл мибу».

Оммо кими метелегьой хэлгьин гуфдирени э гьер зугьун ширин, енебуге дураз бирегоре одоми ихьдибор, бовор сохде герек нисди. Э товун эни жире одомигьо гуфдире оморе э метелегьо: «Зугьун ю ширини, гьэмел ю — бед», «Одомире биё е гьинор бу, енебуге — зугьун», «Э ширине зугьун дургуни омбар мидебу», «Эз

омбар гоф сохде сер дорд мидуь, эз омбар хурде — шуь-гъэм».

Э фикир эн хэлгъэвоз гофе зурбое гужи, гъувоти. Гоф гъисди, э гуфдирей эн еки эз метелегъой хэлгъи-муревоз мелхъми эри дуьл, оммо гоф гъисди — эз гуниле гурунди. Унегуьре э еки эз метелегъойму гуфдирени: «Ярай эн шимшуьл хос мибу, ярай эн гоф хос нибу». МэгIной эни метелей хэлгъи э келе андуьрмиширевоз субит сохде оморени э еки эз лап мерэгълуье овосуне-гъой хэлгъ иму «Аслан не ранжбер», комиреки гъеле э сиимуьн салгъо эз гофгъой эн еки лап мэгIлуьмлуье овосунечиму Хъызгъией Эмин (Дадашев), нуьвуьсдебу шогъир иму Монуьвэхь Дадашев.

Э и овосуне ихдилот сохде оморени, чуьтам е аслан э ранжберевоз дусд-хъэрмэхь биребуге. Аслан дошдени зимигъо, мэхъсуьлгъой эн ранжбере, угъоре молгъэре тапаланмиш несоху, рэхъгироргъо э зими, бусдуй энэ э дузди недарав, талан несоху, те ранжбер эз сер бере, эн бенд гIов рэхъо дере э мэхъсуьлгъой хуьшде, аслан еки-реш нисе гъишде гIов вегирде. Гъечи э кумеки аслане-воз ранжбере буле тэхуьл, буле гелуьр бире эз мэхъ-суьлгъою. Е шев аслан э гъуногълугъи оморенге э хуней ранжбер, ранжбер гуфдирени эзу:

— Туь хубе хъэрмэхъи, энжэгъ сифеттуь э сифет сег ухшеш зере.

Аслан келе гъэгъри, хуьршлуь бире эзи охмурие гоф эн ранжебр. У талаб сохдени эзу, ведешенуь шимшуьл хуьшдере зенуь эз герден ю. Ранжбер терсирени эз гоф аслан ведерафде, зерени э бирэхъне шимшуьлевоз эз герден энэ. Аслан ярай хуьшдере э зугъуневоз лисире-лисире рафдени. Е ченд мегъ гирошде бэгъдо аслан оморени э ки ранжбер, гуфдирени э у офу гуфдире жиге яраре э герден ю. Ярай эн аслан гъечи хос биребу, эс-логъ е теке нишонеш эз ярай энэ немундебу. Увэхди аслан гуфдирени эз ранжбер:

— Дирири? Туь э шимшуьлтуьревоз э ме зерейгъо яра

хос бири, оммо туь э гофевоз э ме зерейгьо яра хос небири, э дуьлме домунди. Дан, ярай эн гылинж хос нибу, ярай эн гоф хос нибу.

Четини гьейсэглэт эри гуфдире: и овосуней хэлгьиму «Аслан не ранжбер» э идеей, глэсул эни метелей хэлгьи гуьре гуьнжунде омориге, небуге хуьшдени овосунейму э идеей эни метеле гуьнжунде омориге.

Чуьтам э метелегьой эн уьзге хэлгьогьойге, э омбаре метелегьойму гуфдире оморени э товун дусди, дуьшмени, шолуми, саламати, хуби, усоли.

Одомигьо, хэлггьо, нидануьт зигьисде э е жиге, э е мемзуьл угьоре дуь э екиревоз куьнде шинохи, дусди, ихьдибори небисдоге дуь э глэрей еки. Одомигьо, хэлггьо э хозяйственни, культурни зиндегунишуревоз гьемише ологьолюьнуьт дуь эекиревоз, чуьтам луьгегьой эн дор ологьолюьнуьтге э сутун ве раггьой доревоз. Унегуьре гуфдире э еки эз метелегьойму: «Гьувот гьуш э гьэнет дери, эн одоми — э дусди». Енебуге: «Хубе дусд эз бирор зиёди».

Э овосунегьо, легендагьойму омбаруьт нишонгьой эн келе дусди э глэрей одомигьо, хьэрмэхгьо. Э гуфдирей эн е метелеймуревоз: «Дусд небугьо одоми сечкуре хунои э глуьлом». Э фикир эн хэлггэвоз сечку бире эз глэрей одомигьо келе бедбэхдини, хуьрдини, бедмозолини. Унегуьре, еки эз беде нифригьой хэлгьи гьисди: «Сечку бире мунош э пушой хэлгь!» Оммо хэлгь уреш гуфдирени, ки эгенер туьре дусдире дошде воисдениге, туьш гьемише биё хуб, расд, уьзиёгь, дуз боши э пушой эн дусдтуь, э у дургу, хьилле, хогьин, дуьзугьуни ние ведирой. Нисди эзу бедте кор э дусд хуьшде хогьин, дургу, михэнет, хьилле ведироморе, чутам гуфдирениге э еки эз метелегьойму: «Э дусди гирди э дуьшмени ведеберде». Эз товун энижире «дусдгьо» гуфдире э метелегьойму: «Эз дуьшме молтуьре дор, эз дусд сертуьре».

Еки эз метелегьой хэлгьи несиглэт дорени: «Дусде эри офде асанти, дусдире эри дошде — четини».

Дусди эз дусди бешгъэи. Эри эни кор шогъоди доренуът ижире метелегъойму: «Эз хуьшденхогъ одомире дусд нибу», «Э лугъмеревоз дусд бугъо одоми э у фойде нисди», «Кире эз дуьшментуь хъэз оморениге, у туьре нисе хосде», «Дусдгъо э шори омбар бире, э беди — кем».

Расде гоф, э гуфдирей эн еки эз метелегъой хэлгъи-ревоз, гурунд нушу доре. Оммо эз раче дургунн, тэхъ-ле расде гоф хуби. Унегуьре, э фикир хэлгъэвоз, эз расде гоф, комиреки дусд ту гуфдирени э сифеттуь, гъэгъри мебош, чуьнки: «Дуст гофе э руйтуь мугую, дуьшмен — э песойтуь».

Дусди дуьлхоши, дуьлгъомини, овурде эри одоми, дуьшмени — дуьлзэхъэри, беди, нэхогъи, зарали. Унегуьре э метелегъойму чуьн несиглэт, угут эри одомигъо гуфдире оморени: «Сад дусд кеми, е дуьшме омбар». ЕгIни, хъэрекет сох, э гIэрей одомигъо, шинохгъо туьре энжэгъ дусдгъо омбар бу, дуьшме нэгI.

Еки эз лап никие войгегъой одомигъо, эн хэлгъ гъисди шолуми, сокити, саламати. Энжэгъ э вэхд шолуми, саламати э гIэрей хэлгъгъо, мемлекетгъо одомигъо дануьсденуът э олхогъини, саламатиревоз кор сохде, хорире гъурлугъ сохде, богъгъоре оводу сохде, тозе дигъгъо, шегъергъо вокурде, девлет вилеете зиёд сохде. ДовгIо энжэгъ хъребен, догъуногъи, гиснеи, гIэжел овурде эри одомигъо. Э еки эз метелегъойму гуфдирени: «Э шолуми недебугъо хуне берекет ниёв». И метелере гъемчун гуфдире мибу э товун эн гIэрей хэлгъгъо, вилеетгъо. Хэлгъ шолуми, динжире эз гъемежире никигъой гIуьлом зиёд хъисоб сохде. Эри энйжире фикир эн хэлгъ шогъоди доренуът еки эз ижире метелегъойму: «Эз шолуми хубте э гIуьлом чи нисди».

Дуьрўьсде, тевзуьле, жофокеше одомире не эз довгIо, не эз женг, не эз довгIокор хъэз нисе оmore. У дивинлуь сохде угъоре. «Эз женг хун бире», — гуфдире э еки эз метелегъойму. «Эз довгIокор дур бош», «Женгесуре

одоми э хьэлов хуыште нимуьруь», «Гуьмуьр эн дов-
гӀокор кутэхь».

Шолуми э гӀэрей одомигъо, вилеетгъо лузмиш бирей,
довгӀо бирей эн суьфде зарал зере э жун ферзендгъо,
гӀэилгъо — биёвгъой эн инсонет. Дедегъо гӀэилгъоре зен-
денуьт эри э довгӀо муьрде, куыште оmore нэгӀ, эри
мозол, эри зиндегуни, эри шори, ники дире. Унегуьре
иму э еки э звер овурдимгъо метелей хэлгӀи эзу товуне
гуфдире: «Севоре гӀэил эз гуфере офдореижон, падшогъ
эз тэхд хуыште офдонугу».

Э и метелей хэлгӀи эз товун падшогъ гуфдире оморени
эзу товуне, ки, э фикир эн хэлгъэвоз, довгӀо э гӀэрей
вилеетгъо, мемлекетгъо биренбируьт э тэхсири эн пад-
шогъгъоревоз, эз сербот угъо дуь эеки э бэхьс, э хуьжет
поисдеи, дуь эз еки эри звер, гужлуь бирей, хори, дев-
лет хуышдере зиёд сохдеи.

Э метелегъой хэлгӀи офди бинуьши хуышдере гьер
жире тарафгъой синогӀи эн зиндегуни хэлгъ, несигӀэт
бебегъо-келебебегъо эри овлодгъо э товун чуь хубиге, чуь
зобуниге, чуь биё сохде биёвге эри э гӀэрей
одомигъо хуби, шолуми, дусди, разименди, рэхьмедуьли,
сабуьр ве одомихогӀи бу гуфдире, чуьтам биё буге
хоснет, дивэгӀ, рафдори одоми э гӀэрей одомигъо, эн
кифлет, эн хэлгъ, эри небире дуьшмени, бэхили, нэхо-
гӀи, хогӀини, хьиллеи ве диеш. Эри эни кор омбаре
метелегъой хэлгӀи э келе эгъуьллуьи ве дананмендире-
воз руьхшенд, гӀэйбежер сохденуьт омбаре кемсуьгигъо-
ре, усоле хоснетгъо, дивэгӀгъоре, хуьшденхогъире, хьил-
леире, шефдире, дургунире, бэхилире, хогӀинире, тем-
эхькорире, сэгъэтире, шуьгъэмперезире, гевилсуьзире,
пиёнискеире, дуьздире, келегедире ве диеш, ве диеш.

Имуре омбаруьт ужире метелегъо э товун эну жире
одомигъо, комигъоки хуышдере эз де одомигъойге звер
гирдѣнуьт, текебури сохденуьт, эз хуыште келегеди сох-
денуьт. Омбариш ижире усоле хоснетгъо деруьт э у
одомигъо, комигъореки унгъэде одомиети ве хьэменди

нисди, енебуге эз эгъуъл сукут. Эз товун энижире одомигъо гуфдире э метелейму: «Келегеди ю суьмуьргъи, хуьшдению — епологъ».

Гье э товун энижире одомигъо гуфдире гьемчун ижире метелей хэлгъ иму: «Гомиш е келе бала зенденге е сесиш нисе сохде, оммо керг е чуькле хоеле сохденге, э гьемей мэхъэлей джар дешенде».

Чуьтам гьеме метелегъой хэлгъи, гьемчун и метеле вегирде омори эз синогъи зиндегунни одомигъо, эз ишу э чум ишуревоз дире, э гуш ишуревоз шиновусде коргъо, овхьолетгъо. Эз расдиш, ранжбере одоми, гомиш, гов, керег-вече дошдегор дануьсдени, ки гов, гомиш э бедэгъ, гуселе зендеки е сеслеш нисе сохде, оммо керг е чуькле хое сохденге гье усэглет сер гирдени эри келе-келе шогъгъо зере, егIни, шиновит, данит: ме гьейсэгIэт хое сохдем. И овхьолете, э чум ишуревоз дирере, одомигъо хумне сохденуьт э хосиетгъой эн кими одомигъоревоз. Кими одомигъо, хое сохде керге хуно эри е чуькле кор сохден сер гирдени келе текебури сохде, хуьшдере тэгIриф доре э пушой хэлгъ. Оммо кими одомигъо келе, хубе коргъо сохденуьтгеш эри хэлгъ, жэгIмет, ишуре хубе данани, божорени гьисдигеш, угъо хуьшдере текебур нисе гирденуьт, хуьшдере тэгIриф нисе доренуьт, келегеди нисе сохденуьт. Угъо хуьшдере хьэёменд, гIэсуьлменд, сабурлуь гирденуьт.

Э товун келегеде, хуьшдере тэгIриф доренуьтгъо одомигъо э метелегъой хэлгъиму гуфдиренуьт: «Хэр хуьшдере тэгIриф мидуь», «Хэр келегед бире», «Эз келегеди пой эн хори нисе гирде», «Эз келегеди эдее сове-сов бире», «Чуькле одоми келе ховгъо дире», «Кесу эз гъоб хуьшде ведиромо, гъобе гъобул несохд», «Э богъ небугъо жиге кулей бэгъэлуь хуьшдере богъ гуфдире», «Э тирохо пой ю нисе рафде, чекмее пой эри ю нисе диromo», «Мужине вэхшдебу э кул деве венуьшде», «Уре эз дигъ эдее пиш сохде, оммо уре ковхо бире вонсде», «Эгъуьлменде одоми келегед нибу».

Еки эз усоле хосиетгъо, комиреки глэйблукъ, дивунлукъ сохдени метелегъой хэлгъи, гъисди пиёнискеи, шуьгъэмперези, беднефси, дуьзди, дургуни. Э еки эз метелегъойму гуфдирени: «Пиёниске хуней хуьшдере мечаруну», «Пиёне одомиш екини, делуье одомиш».

Чуьтам мэгІлукъмие, кими одомигъо э сер пиёнискеи хунешуре лов сохде, кифлет хуьшдере э юхсули, хижолети дешенде, э куьлбоши офдоре. Омбаре хэтегъо, женгъо, хун тигъи сохдеигъо э сер пиёнискеи бире. Э еки эз метелегъо гуфдирени: «Эгенер хэр эз песо, наргов эз пушо терсиге, пиёне одоми эз гьер тараф терси».

Усоли, беди, хэтон эн пиёнискеи нушу доре оморени гъемчун э кими овосунегъой хэлгъиму. Еки эз лап мэгІнолуье мерэгълуье овосунегъой хэлгъиму «Беди пиёнискеи» эз гофгъой эн лап мэгІлуьмлуье ошугъ-овосунечиму Хьизгъией Эмин (Дадашев) нуьвуьсдебу писатель Хизгил Авшалумов, дефус зере оморебугъо э суфден сборник «Фольклор тати», ведироморебугъо э 1940-сал. Антигъее; юмористически овосуне э товун эну кор, чуьтам ичку, пиёни чешмиш сохдениге эгъуьл, психикай эн одомире, эз гофгъой куьгъне колхозчи Глэзерье Мишиев 1986 сал нуьвуьсдебу шогъир тати Яков Ильягуев. Э и овосуне кур, кар, шуьл, шороб омбар хурде, пиён бире, хушдере эслогъ е жирейге диренуьт, веровурд сохденуьт.

Хэлгъ глэйб сохде беднефсире, шуьгъэмперезире, руьхшенд сохде э ижире одомигъо. Беднефси, шуьгъэмперезире э хэлгъ келе кемсуьги хъисоб сохденуьт. Шуьгъэмперези, омбархури, э фикир, синогъи эн хэлгъэвоз неки глэйбжерини, усolini, гъемчун зарали эри беден инсон. Унегуьре э еки эз метелегъойму гуфдирени: «Омбар хури гуьгъ хурини, кемхури — жевгьер хури», «Глэселе омбар хурденге, уш э одоми гурунд нуьшде». Эз елойге шуьгъэмперез эз гъеме пушо е гиле шуьгъэмм хуьшдере хосде. Ужире одоми хъэрекет сохдени эн суьфде эри бире э дерд, гъэм эн дусд, гъулум-гъуниши, бирор-хэгьер гъис-

дигъо жиге нэгI, э хубе хурек ве ичку гьисдигъо жиге. «Э гIош гьисдигъо жиге у боши». Метелегъойму доренуът несигIэт: «Суьмер эн кесиге, суьмерду эн туьни», «Шуьгъэм эз сер зофруни».

Э товун шуьгъэмперезе одоми гуфдире э дивунлуьн-ревоз э метеле: «Шуьгъэм эз бирор зиёди».

Еки эз келе гIэйбгъо, беде хосиетгъо — шефдини, дургунини. Э дургу, шефд хэлгъ охмури сохде, гIэйбежер, дивунлуь сохде, чуьнки шефди, дургуни неки лоигъ нисди э гIэсуьл инсон, угъо зарали овурденуът э ижире усоле хосиет ишуревоз э одомигъо, зеде, локо зеренуът э угъо. Унегуьре э метелегъойму гуфдиренуът: «Зугъунтуь шефд бирейнжон, е жигейтуь миёсде шефд бире», «Шефде дуз сохде нибу, хэре эгъуьлменд», «Э дургуниревоз гIуьломе гешде мибу, оммо вогошде нибу». (ЕгIни, шефди, дургуни дир зу ошгор мибу, эз сер нирав.). «Хуней дургу сухд, э у бовор сохдегор небисдо ».

И гьейсэгIэт иму овурдингъо метеле белки вегирде омори эз мэгIной энижире овусуней хэлгьи. Э н ово-суне гуфдире оморени э товун эн е дургу, хуней комики бу э гъирогъ эн дигъ. И дургуре хъэз оморенбу дигъ, жэгIмет хуьшдере фурмунде. КимвэгIдо у дургуни гуфдиренбу гъечи эри хъэз хуьшде. Гъечи эри хъэз, хэндей хуьшде у е ченд гиле э куче ведироморе, хъэрой сохдебубу, ки хуней ю эдее сухде, биёйт расит э кумеки. Хэлгъ ченд гиле оморебу э хъэрой энубу, оммо денишире диренге, ки хуней энубу э жигей юни, гIэтош негирди, угъо дургуре нифри-офри сохде вогошдебируът э хунегъошу. Оммо хуней дургу егиле эз расдекиш эдембу сухде. У гене ведирома эри хъэрой сохде, оммо н дес екиш не-омо э кумеки э хъэрой энубу: одомигъой дигъ гъечу дануьсдуът у гене эдее дургуни гуфдире. Унегуьре гуфдире: «Хуней дургу сухд, э у бовор сохдегор небисдо».

Хэлгъэ хъэз оmore эз расди, расние гоф. Расние гоф кимвэгIдо тэхьл гьисдигеш, гьемише эз сер нисе рафденигеш, э фикир эн хэлгъэвоз, эхир-эхириш расди бес-

гъун мидуь. Эзу товуне гуфдире э метелегьойму: «Рас-де гофе гъилинжиш нибуру», «Расди э гІэтош нисуху, э гІов батмиш нибу».

Эри гъеме одомигьо ватан ширини. Холисе одоми ватан хуьшдере эри дошде не э мол, не э жун хуьшде гъимиш нисе сохде. Э гуфдирей эн еки эн метелегьой-муревоз: «Сер бебе-келебебейтуь эже дериге, ватантуь унжигей», «Эри гъуш лулей ю, эри одоми ватан ю гІэ-зизи», «Одоми ватансуьз — муьрден кефесуьз», «Э гъэрибе жиге шогь бирейжон, э ватан хуьшде гъул бугьо хуби».

Э е пушойгофи минкин нисди эри гуфдире э товун эн жуьрбежуьре метелегьой хэлгъиму, чуйтам минкин нисдиге эри нуьвуьсде э е статья э е книг э товун жуьрбежуьре тарафгьой зиндегуни эн хэлгъ, гІошире духовни мироси эн. Унегуьре, хундегор ю хуьшдению биё хуну, шинох бу э эгъер метелей хэлгъиревоз, фикир дуь э мэгІной эн гьер метеле. У увэхди эз расдиш мидануь, марасуь эри хуьшде чуй зурбое эгъуьл, фегъм, мэгІно, келе синогъи зиндегуни деруьтге э метелегьой хэлгъи, чуйжиге весиетгьо, несигІэтгьо гъишдетге э и метелегьошу бебегьо-келебебегьо эриму.

Э и сборник омбаре метелегьой хэлгъиму дешенде омorigеш, оммо гуфдире нибу, ки гъеме метелегьойму дерафдет гуфдире э у. Оммо гъе и э и сборник дешенде оморетгьо метелегьош шогьоди доренуьт э товун эн, ки кеме кор гировунде неомори эри нуьвуьсде, кура ве жэгІм сохде метелегьой хэлгъимуре.

Эри кими хундегоргьойму белки екем мэхътелире хуно омоге у кор, ки кими метелегьойму омбар ухшеш зеренуьт э метелегьой эн де хэлгъгьойгей Догъисту, иллогъки э метелегьой азербайджанигьо, чуйтам хэйли метелегьой энугьо ухшеш зеренуьтге э метелегьойму. Э и овхъолет е мэхътеле кор недери. Хэлгъ иму э омбаре садсалгьоревоз зигъисди э гІэрей хэлгъгьой Догъисту: эн лезгигьо, гъумугъгьо, табасаранигьо,

аваргьо, даргингьо, азербайджанигьо. Материальни ве духовни культурай энугьо, гьелбет, омбар тесил сохди э материални ве духовни культурайму, гьемчун э овосунегьо, ве метелегьойму. Неки кими енебуге омбаре метелегьо ве овосунегьойму ухшеш зеренуьт э овосунегьо ве метелегьой эн хэлгьгой Догъисту, Кавказ, гьемчун омбаре метелегьо ве овосунегьой энугьо ухшеш зеренуьт э сюжет ю дуь э еки. Гьелбет, э садсалгьоревоз зигъисден э е мемзуьл, э е социально-экономически овхьолет. гировунден дуь э екиревоз культурни ве хозяйственни ологъонгьо, рафдоригьо гьисди арт эни кор. Оммо имуре гисдуьт омбаре метелегьо, овосунегьо, комигьоки яратмиш сохде оморет энжегъ э десдин творчески фантазией эн хэлгъ имуревоз.

Иму гуфдиренге, ки иллогъки кими метелегьойму ухшеш зеренуьт э метелегьой азербайджани-тюрки, е-дуь гоф гуфдире гереки э товун себеб эни овхьолет. Пушоте зугъун тюрки-азербайджани бу гІэрейхэлгъие зугъун э мейдузие тараф хори Догъисту, э Южный Догъисту, эжеки зигъисденбируьт омбардеки хэлгъ иму. Одомигьой хэлгъ иму дануьсденбируьт зугъун азербайджанире. МэгІнигьой эн ошугъгьой азербайджанире, дес-тонгьой эн азербайджангьоре: «Асли ве Керем», «Ошугъ Гъэриб», «Пери-Хонум» ве диеш одомигьой хэлгъ иму хунденбируьт э зугъун азербайджани эн ишуре хуно. Хуьшдени шогъиргьоймуш эз Дербенд Шоул Симанду, Мердэхэй Овшолум мэгІнигьошуре э зугъун азербайджани гуьнжунденбируьт, нуьвуьсденбируьт. ГьейсгІэ-тиш э Дербенд зигъисденуьтгьо татгьо-ёгъудигьо э екире-воз э гоф, ихдилот сохдеки овурденуьт неки метелегьой хэлгъимуре, гьемчун метелегьой азербайджаниреш э зугъун азербайджани. Кими метелегьой хэлгъ иму; комигьореки гуьнжундет энжэгъ одомигьой хэлгъ иму (азербайджанигьоре у метелегьо нисди), гуфдире оморенуьт кими гофгьо э зугъун азербайджани, кимигьойге э зугъун тати, меселен: «Мен сенинчун муьрдеки, сен

меничун — пойпичеки», «Е менжиним михурим, е дугъ-ренб нерег», «Е леле басар шелени, е шеле басар лелени», «Хуне хэвлет, боже — девлет», «Еки гъэгъ вермези, екиге — гъэгъ гъуймез» ве диеш.

Кими метелегъойму гуьнжо оморет лап э у куьгъне гъэдимие вэхдгъо, девргъо, меселен, ижире метелегъо: «У зугъун Шум-Руме дануьсде», «Туьрше элуьре э Бэгъдод берди гуфдире, ширин нибу» ве диеш. Э зугъун хэлгъгъой эн Восток пушоте Сирияре Шам (Шум) гуфдиренбируьт. Э у лап кьугъне девргъо одомигъой эни вилеет ве гьемчун эн Месопатамия э арамейски зугъун гоф сохденбируьт. Арамейски зугъун еки эз семитски зугъунгъои. Е ченд сад салигъо и зугъун бисдо глэрейхэлгъие зугъун. Е вэглдо и зугъун биребу неки официалъни зугъун эн падшогъети Ассирия ве Персия, гьемчун глэрейхэлгъие зугъун э Ближний ве Средний Восток. Унегуьре дануьсден и зугъуне хьисоб биренбу нишон эн данани, хундеи. Рум (Рим) э у куьгъне гъэдимие девргъо келе гужлуье падшогъети бу. Дануьсден зугъун эн римлянгъоре, грекгъореш хьисоб биренбу нишон эн келе севодлуьи, хундегори.

Метелейгейму: «Туьрше элуьре э Бэгъдод берди гуфдире ширин нибу», гуьнжо омори э у девргъо, кейки шегьер Бэгъдод бу столицай эн арабский халифат, комики муьди сохдебу э хуьшде е вэглдо гьемей хоригъой Ближний ве Средни Востоке, Кавказе ве диеш еки эз лап келе центргъой алвари эн глуьломи бу. Э столицай халифат э Бэгъдод рафден келе гъозие, вегирлуьи хьисоб биренбу. Бэгъдод увэхди еки эз лап келе, раче ве глошире шегьергъой эн глуьлом бу. Мэглной эни метеле гьисди, еглни, туьрше элуьре э ижире шегъериш бердиге, у ширин нибу. И эйгьомлуье метелен, гуфдире оморенигъо э товун одоми э усоле хоснет дивэглэвоз, комиреки гьич хуб, дегиш сохде нибу.

Кими метелегъойму э куьгъне метелегъо гуьре лап тозедют. Э иму, меселен, е томошее кор-чи бирениге, гуф-

дирени: «Кор Жингире Шомоил оморн э сер эни», «И кор эни эн Жингире Шомоиле хунон», «Бура-биё Мердэхэй э хуне недери».

Э товун эн Жингире Шомоил э фольклор иму е ченд томошее овосунегъо дери э хумней овосунегъой эн Молла Насретдин ве Данандей Бегълуь. Жингире Шомоил эз расдиш бири, зйгъисди э Дербенд эзй 120-150 сал пушо. Гъеле э снимуьн салгъо, те довглогъо бируьт ужире келемердгъо, комигъоки э гъеиле енебуге жовоне салгъошу, диробируьтгъо, шиновусебируьтгъо Жингире Шомоиле. Э и ченд овосунегъо, домундетгъо э лэгъэй эн хэлгъ, Жингире Шомоил нушу доре оморени эз ело чуьн делхэке, чешмише одоми, эз елойге — чуьн эгъуьлтиже, дузе, расде гофе нетерсире, э сифет гуфдиренигъо одоми.

Метелей хэлгъи — «Бура-биё Мердэхэй э хуне недери» гуфдире оморени э товун гъуччи ве шогъир Мердэхэй, Мердэхэй Сибири. Мердэхэй—дербенди бу. У косибе одоми бу. Оммо эз буй-бала, эз жендек е гъуьндуьре, екелуье, уьткеме, терс нисе дануьсденигъо гъинорменде одоми бу. Уре зурбое гъувот дебу. Э у екиш нисе вероморенбу. Эри косибгъо у келе дуьлсухуни сохденбу. Эз гъоширгъой Дербенд пул векенде, э десдин келе нумазевоз мигъишд у пулгъоре бэхш сохде, доре етимгъо, бие зенгъо, гъонигъой шегъере. Е гиле у е полицейскире куьшдебу эри э е бие зен гуж сохдеи. Юре не офу гуфдире, у е гъэдер вэхд пэхъни биребу. Чендбогъо эз полиция, жандармерией шегъер оморобируьт э хуней энэ эри дуьсдогъ сохде берде Мердэхэй Овшолуме, оммо уре эз хуне офде нисе дануьсденбируьт. Эзумогъоевоз ведиромори и метеле: «Бура-биё Мердэхэй э хуне недери». Эхиришц властгъой падшогъети дануьсдуьт уре дуьсдогъ сохде, суд сохде эри энэ. Десгъо, пойгъой энуре э бухову, э зенжилгъо бесде, фирсоруьт уре э Сибирь, э каторга эри те гъуьмуьрлугъи. Революция хилос сохд уре эз каторга. Оммо у э ватан хуьшде э Дербенд вогошде-

бугъо възгдо дие келе мерд бу, хэсде, нечогъ. Е ченд салиш негирошд у эз Сибирь вогошде, муьрд.

Иму э звер гуфдирим, ки и суьфдеине сборник эн метелегъой хэлгъимуни, комиреки иму неки жэгІм сохдейм, гьемчун гуьнжундейм э тематически принцип гуьре. Гуфдире гереки, ки ингъэдер метелегъоре э тематически принцип гуьре гуьнжунде лап четини. Кими метелегъо эри е кор, е гъозие дуз, расд оморениге, эри е гъозиейге у ежирейге нушу доре. Меселен, э кими метелегъой хэлгъи зене тэгІриф доре, э кими метелегъойге э у охмури зеренуьт, уре критиковать сохденуьт. И овхьовете гуфдире мибу гьемчун эри дусдгъо гъуншигъо, фэрзэндгъо ве диеш. Гьер метеле дузи кей, эз чуьтовуне, э товун эн ки гуфдире оморениге. Унегуьре, гьелбет, омбариш тематически принцип э и сборник дешенде омorigъо метелегъо, чуьтам иму гуфдиримге, шертлуьни (условный). И, гьелбет суьфдеи синогъини (опыт) ижире сборнике ведешендеи. Э метелегъоревоз э еки иму дешендейм э и сборник е ченд хубе воегъо эн хэлгъимуре. Иму и хубе воегъоре вегирдейм эз суьфдеи «Альманах тати» ве суьфдеи «сборник «Фольклор тати», ведироморебируьтгъо э 1940 сал, нуьвуьсде оморебируьтгъо э десдин Хизгил Авшалумовевоз ве Монувэхь Дадашевоз.

Чуьтам гуфдире оморевуге: метелегъой бебегъо-келебебегъойму — гьисди мэгІдон данани, хьохмой хэлгъ, э комики офди бинуьши хуьшдере социальни синогъи ве духовни зиндегунни энун. Дошде, пропагандировать сохде метелегъой хэлгъимуре — гьисди гьуьзетлуье гъэрдхунди эн овлодгъо, эри комигъоки бебегъо-келебебегъо гьишдет угъоре э мироси, э едигори.

Н. АВШАЛУМОВА
Н. ГИЛЯДОВ

ХЭЛГЪ. ОДОМИ. БЕБЕ. ДЕДЕ. ГІЭИЛ — ФЕРЗЕНД. ЖЭГІМЕТ

Хэлгъэ эз хуышде гъэгъри месох.

Э хэлгъэвоз пой некешуыгъо одоми сочку мимуну.

Эз игърол жэгІмет ведеравгъо одоми э хубе руз нимуну.

Эз одоми биё одомиети ведиров.

Хундегор бире асанги, одоми бире четини.

Руй невебугъо одоми эз сегиш усоли.

Жигей одоми э гъовреш биё фирегъ бу.

Одоми эз эгъуыл кур бирейнжон, эз дуб чум кур бугъо хубтеи.

Дуыл одоми шишере хунои: эри хуърд сохде эй хъэзи.

Одоми э и гІуылом дес тигъи оморени, дес тигъи рафде.

Е бебе дегъ кук мидору, оммо дегъ кук е бебере дошде нидануыт.

Деде уге биренге, бебш уге бире эри гІэил.

Беймуре куышдем э гъоврей ю шовгІо сохум гуфдире.

Эз шир дедей хъэлолте чи нисди.

У хъэлоле шир хурди.

Нифри дедеиш эри гІэил ловои.

ГІэил небугъо хуне гъоврехунере хунои.

ГІэилсуыз дуышмеш мегердо.

Эз одоми э и гІуылом е хуби мунде, е усоли.

Туь бебейтуьре хосдениге, бебей кесе нифри месох.

Бебе-деде эри гІэилгьои, гІэилгьо эри хуьш-де.

ГІэиллегьо хуне гирде бебей, дие муй бурра дедегьо э шуьвер эричуь рафдебу?

ГІэил пире мерд етима хунои, зен пире мерд — бие зене хуно.

Дуьл дедей э сер гІэил вери, эн гІэил э сер вози.

Баларе хоюгьо, бологь юреш биё хотьу.

Э гІэилгьо вемуно дуьшме.

Э гІэил буйругь ди, э песой ю видов.

Кук пардуш эн бебей.

Одоми одомире гереки.

Эз хьофд nebude кук е кечеле эгъуьлменде духдер хуби.

Доре эз бегьер ю дануьсде бире, одомире эз коргьой ю.

Одоми эз сенгьиш сэхди, эз гуьлиш михэ-нети.

Бебе небисдоге гІэил е руз мигируьсуь, деде небисдоге гьер руз.

Бебе элуь хурди, дендугьой гІэилгьо куьт би-ри.

Бебе небугьо гъэдуьр бебере нидануь.

Войгей эн гІэил эз буйругь падшогь зиёди.

Севоре гІэил эз гуфере офдореинжон, падшогь эз тэхд хуьшде офдонугу.

Дуьл эн деде хуно эн екиш нисди.

Кук ю феремез бугьо мерд, кемер ю зу гъэд мибу.

Лоле сэхьиб гереки, гІэил бебе.

Зугьун лоле дедей ю мидануь.

Эз одоми пул не мол мундеинжон, хубе фер-
зенд мунде хуби.

Дедере хуно екиреш сабур нисди.

Туь э дедейтуьревоз э рэхь нерафденге, э
кесигеревоз чуьтам э рэхь мирай?

Одомире эри гиридеш биё дуьл бу.

ГӀэсел ширини, оммо гӀэил эз гӀэселиш ши-
рини.

Балай эн бала диеш ширини.

✓ Онгур эз онгур нишон мегируь, одоми эз
одоми — эгъуьл.

Хьилете одоми зу пир мибу.

ГӀэил небирегореш дерди, гӀэил омбар би-
регореш.

Гьеме чигьой гӀуьлом офд миёв, бебе-деде
нэгл.

ГӀэил эн зендегор нисди, эн дошдегори.

ГӀэил эри бебе-деде едигори.

Э гоф бебе-деде неденуьшуьгьо э беде руз
мимуну.

Э торики одоми одомире чум низенуь.

Кукле бисдо мимуну мому, духделе бисдо
мимири мому.

ГӀэил чапар дуьшмеи.

Хубе домор эз кук ширини.

Сег мугую: «ГӀэилгьо омбар гердо, эз дес
энугьо офдоре лугъэ-параш весси мере эри
хурде». Назу мугую: «Эз е кура гъэри бэгъэй
э хуне кес мемуно, э ме хэвлети офдону».

Гъилогъиш балай хуьшдере буьлдурчин гуф-
дире.

Расде гоф е эз гӀэили, е эз делуь.

ГӀэил э гиридеревоз келе бире.

Эз е дор ухиш ведироморени, пухиш. (ЕгӀни,
эз е бебе хубе ферзендиш бирени, усоле фер-
зендиш.)

Негирисуьгьо гІэиле нене нидуь.

Одоми э руз ю е гоф нешиновусдге, е кар
мибу е кур.

Чуькле одомигьо келе ховгьо дире.

Гофгьой бебегьо — весиети эри овлодгьо.

Эри гьер дедей гІэил ю ширини.

Одоми э дорд доре жигей хуьшде дес вено-
ре.

Моле сэхьиб гереки, гІэиле бебе.

Э хэлгъэвоз дердиш мигІиде хунои.

Гьер одоми гІэйб хуьшдере нидануь.

Усоле одомире усоле хьэрмэхь мибу.

Эй одоми эз гьеме хэзинегьой гІуьлом дана-
ни хуби.

Эз нифригьо одомигьо мимуьрдге, э гІуьлом
одомиш нимунд.

Эз нифригьо одомигьо мимуьрдге, дие ерэгъ-
седэгъ эричуь бу?

Одоми гьисди эз хубгьош хуби, одоми гьисди
сег эзу хубтеи.

Догъ э догъ расд ниёв, одоми э одоми расд
миёв.

Э гІэрей жэгІмет (хэлгъ) недебугьо одоми
муьрдере хунои.

ГІэилгьо деригьо хуно базари, гІэилгьо не-
деригьо хуне — гьоврехуне.

Мерде зен э руй веровунде.

ЗЕН. ШУЪВЕР. БИРОР. ХЭГЬЕР. ГЪОВУМ- ГЪУНШИ. ХУНЕ-КИФЛЕТ

Зен нэхирчи шохьонгум геймиш мибу.

Зен — сутун хунен.

Зен мисоху мерде тожбесер, зен мисоху мер-
де хокбесер.

Бирортуь бирейнжон, бирор зентуь миёсдуьм
бире.

Зен ю бед бугьо одоми, руш ю зу сипи ми-
бу.

Зен хосденге е мегь шорини, песде дуьлес-
ди.

Кире дуь зен гьисдиге, сер ю э бологь дерн.

Зен хьофд жунини.

Зен хунере оводуш мисоху, зен хунере хэ-
ребеш мисоху.

Бие зен дуьлхуьрд мибу, бие мерд — могь-
бул.

Мерд недебугьо хуне вечаруьсден.

Бирор бироре муьрде михогьу, берде э гьур
деноре нихогьу.

Шуьвер офде миёв, бирор офде ниёв.

Эз холе буй дедей оmore.

Холере дерд юни.

Бирорме эрме глэзизи, жунме эзуш глэзиз-
теи.

Хэнжел бирори, дусд — тапинже.

Эгьуьл зен э пошней пой ю дерн.

Муй зен дурази, эгьуьл ю кутэхь.

Гъуншигъо хуб бисдоге, кечеле духдер э
шуьвер мирав.

Суьфде дан гъуншитуь киниге, песде хуне
восдо.

Эз дуре бирор-хэгьер куьнде гъунши хуби.

Те эз хуней гъунши глош оmore, эз чумгъо
гларс миёв.

Беди гъуншитуьре мегу.

Бирей гъуншире хогъ.

Е духдер эри е куки.

Духдер сенгъ бинеборуй эн кеси.

Дуь бирореш э еки демундеи бирени.

Хубе зен э песой кемер шуьвер гъэей пула-
тини.

Духдер э деде миёв, кук э холу.

Духдерме, эдсе э туь гуфдиренуьм, гларуьс-
ме туь шинов.

Духдер хьэлвочи диеш ширини.

Хуне эн иму, сур эн иму.

Хуне сухдегор, хуне сухде мою.

Лампей гьер мерд э хуней ю товуш доре.

Духдер уьшуьгъ эн хуней кеси.

Хуне невокурдегоре одоми гъечуь дануьс-
дени диворгъо эз хуьшде вероморе.

Э бун иму хок невери. (ЕгIни, чоресуьзим,
кумексуьзим).

Бура-биё Мердэхэй э хуне недери.

Сад момуш омоге, гене гуж э зенде зен
вери.

Э гIэсб, э сег, э зен, э туьфенг ихьдибор
месох.

Дин ойру, бирорме.

Дер кесе воку, дертуьреш кес вокуну.

Туь дер кесе куфдиге э чубугъэвоз, кес дер-
туьре мукою э чомохэвоз.

Жун эри жун мисуху, эн кес чужойю мисуху.

Одоми э хуыште гуьре зен, енебуге шуьвер неофдге, гье э ох-ноле мидомуну.

ТэгІди сохугьо духдер мизендуь.

Хубе зен эри мерд мозоли, усоле зен — бед-мозоли.

Хьофд хуней, хьэшд ковхо.

Гьер мерд э хуней хуыште векили.

ГІэруьс деравгьо хуне оводуни, гІэруьс ве-деравгьо хуне— хэребе.

ГІэруьс хэбербер бугьо хуне вечаруьсден.

Э лэгІэй гІэруьс зугьун недери, э сер хуь-суьр худо невери.

Эз бедгІэсуьле гъунши, кучерие зен, сеггьой эн гъэдуьрдангьо хуби.

Э нун гъунши чум денуьгьо, эз чум ю гІэрс кем нибу.

Э гъовреш гъунши одоми биё хуб бу.

Гьевел гъэбилере хогъ, пезде духдере.

Э деде дениш духдере хогъ, э холуй кук де-ниш духдере э шуьвер ди.

Зен зири сенгъ есиёви.

ЭГЪУЫЛ. ДАНАНИ. ХЭРИ. ОВОМИ-ЧЕШ- МИШИ. ДЕЛУЫИ-ЖИНГИРИ

Эгъуыле э базар нисе фурухде.

Одомире эгъуыл биё эз хуышде бу.

Эгъуылменд э иму расд нисе оmore, оммо хэр
эз товиш офдени имуре.

Э эгъуыл бэхили нисди.

Э эгъуылмендевоз эри сенгъ бурра бура, э
хэревоз эри глош руыгъэни хурдеш мера.

Эгъуылменде лол хуби эз хэре лэгълэгъ.

Эгъуылменде дуышме эз хэре дусд хуби.

Э сер ю кор неевгъо эгъуылменд нибу.

Эгъуыл э келе-чуыклеи одоми невери.

Худо одомигъоре эгъуыл доренге, туь эже
бири, фэгъир?

Сер ю гъолинди, эгъуыл ю назук.

Хэре одоми сер гирдге эри гоф сохде, эгъуыл-
менд биё лэглэй хуышдере гируь.

Э хэревоз э хуыжет нипою.

Хэре гье э сер куырпи зере гереки.

Шелей эгъуылменд гъемише э кул хэр вери.

Хэре э нарговевоз э е глэребе нидебесдуь.

Хэре ченгъэдер вераюндигеш гье у хэри.

Жуыгъ хэр зиёд бисдоге диндина мешенуь.

Эз хэр глэсб нибу.

Хэр хэре офдени.

Хэр глэйб нисе дануьсде.

Хэре тэглриф дориге эз мунде жигеш хэр
мибу.

Глэсб э ён хэр омбар мундге, уш глэринэ мизенуь.

Хэр одомире шиллогъ зенуь гуфдире, одоми гъэгъри нибу.

Э кул хэр венуьшди, хэре эдее гешде.

Хэр гье у хэри, энжэгъ палан ю дегиш бири.

Хэри одоми э гоф сохдеки мэгллуьм бире.

Э тен хэр парталгъой зари-суьрхиш вокурдиге, гье у хэри.

Хэре до гъузуьргуьл эри буй вокешире, глэнж зе хурд.

Хэр эз же дануьсде жевгьер чуьниге?!

Сие пешме сипи сохде нибу, хэре эгъуьлменд.

Эри эгъуьлменд гъул бире хуби, эри хэр огъо бирейнжон.

Э хэревоз кор гирдиге, ёгъин э сертуь кор миёв.

Жингире э глэруьси огол зеребу, мугу: «Огы инжо эз хунейму хуби!»

Жингире гове, жингире гуселе мибу.

Кор Жингире Шомоил омори э сер эну.

И коргъой эн Жингире Шомоиле хунои!

Жингире эз хуьшде хэбер нибу.

Хэр эз же дануьсде хьэлво чуьниге?

Сер келе бисдо гуфдире эричуьни, э сер эгъуьл недебиренге.

Эз эгъуьлменд мепуьрс, эз дануьсдегор пуьрс.

Э килэхьме мединиш, э зир килэхьме чуь дериге виниш.

Эри делуь гьер руз глэруьсини.

Хундеи товушини, нэхундеи — торики.

Туь имисал хундегьоре, ме пор хундем.

Омбар дануьсдиге, зу пир мибоши.

Гуж ю э хэр нерафди, вэхуьшди палане куфде.

Хэр хэри хуьшдере дануьсдге, мизенуь шуьггэм хуьшдере лов мисоху.

Гове доре суьрггьо хэре мидоге, мизе шуьггэм гемемере лов мисохд.

Жун хэр е э глови, е э хуьзуьм.

Эз хэр гуфди мугу: «МэгІрифеттуьре бирмун!» Хэр дегешд мугу э гьэд туз гилгез сохд.

Эн хэр гушьгьой ю дурази, эгъуьл ю кутэхь.

Эри геме дерму (чоре) гьисди, эри хэр нэгІ.

Хэре ебо бесд, песде э худо тапшуьрмиш сох.

Хэре дени э говол, деди э дивор, гене гье у хэр мимуну.

Э кул хэр венуьшде е гІэйби, эз кул хэр офдоре дуь гІэйб.

Усоле хуб сохде мибу, хэре эгъуьлменд сохде нибу.

Хэр хуьшдере тэгІриф мидуь.

Имогьой биё туь хэре эз лихьэ ведеше.

Те увэхдигьо е хэр мимуьруь, е сэхьиб хэр.

Э кул хэр венуьшде, одоми э мейду ниведиров.

Хэр неки ю, сес юш хэри.

ГІэсбгьо пое нэгІл зеренге, хэргьош пое тик гирде, гуфдиребируьт: «Менем!», «Менем!»

Руш эн хэре (бигІоре) одоми дир сипи мибу. (ЕгІни, ужире одоми думит фикир кем сохде).

Имуре хэргьо кем бу, екигеш омо э сер иму.

Эгенер э гІуьлом хэргьо кем мибисдоге, гьимет хэргьо лап звер мибисдо.

Ленге хэре кура нэгІлебенд мибу.

Омбар зигъисдегор нэгI, омбар гешдегор
мидануь.

Хэр э туз бугъо жиге омбар гилгез мисоху.

Хэр рафди, хэр оmore, энжэгъ палан ю де-
гиш бири.

Хэр э ки палан неомогe, палане э ки хэр
берде gereки.

Хэр сипи бисдогеш гье у хэри.

Эгъуьл не мозол гъемише э е жиге расд нисе
оморе.

Уре эгъуьл эн Шелмуь гъемилих вери.

ГЮШИРИ. КОСИБИ. МОЛ-ДЕВЛЕТ. СУЪРХ. ЮХСУЛИ. ГИСНЕИ.

Косиб кERG восдоге, дан: е косиб нечогъи,
енебуге кERG нечогъи.

Гиснере хьофд шуьгъэм вери.

Десме хэмиини, шуьгъэмме гисне.

Девлет эн косиб гІэилгьоюни.

Десме тигъини, руйме сиегъ.

Гисне-келегеди.

Гиснеи э куче пиш мисоху, бирэхънен э ху-
не.

— Бирэхънее одомире чуьл гъэчэгъиш талан
сохде нидануь.

Косибэ эз косиб хэбердор мибу.

Гисне сег гъудуз нибу.

Гисне одоми эз буй эн гІоше вокошире си-
рой нибу.

Косиб э е руз ченд бо муърде.

Эн гІошир хуруз юш хое сохде.

ГІошир тозе партал вокурдге: «Шор дурош!»,
косиб тозе партал вокурдге: «Эз же омор?»

Мол э сэхъиб ухшеш незеге хъэрьюми.

Мол ю буравгьо, имон ю мурав.

Хуне фурухугьо е сал гІошир мибу.

Косиб гІошир бисдоге, эзу чуьл сал буй ко-
сиби нирав, гІошир косиб бисдоге эзу чуьл
сал буй гІошири нирав.

Те эз хуней гІошир гІош оmore, жун косиб
медерав.

Етиме весиет дорегор мибу, нун дорегор нибу.

Эз шороб серхуш бугьо ишор мибу, эз мол-
дарамет серхуш бугьо нэгл.

Глошир э хуней косиб э гъуногълугъи ни-
рав.

Гисне керг э хов эрзуь дире.

Мол эни глұьлом э и глұьлом мунде.

Глошириш, косибиш э хуьшдеревоэ э гъовре
шеш гез жомо зиёдите нисе берде.

Мере пулме нисдигеш, номусме гъисди.

Мол не пул одомире эгъуьл не глэсуьл нисе
доре.

Э гиснее хуне гофе-гоф омбар мибу.

Мол эн огъо мирав, жун эн гъэревош.

Нунтуь жуьгъи гердо, глоштуь эрзуьни.

Одоми глошир бире-бире сэгъэт бире.

Оворере (гъэречире) хуней сенгъи эричуь-
ни?

Пул бебе эри жук мироси.

Пулэ э сэхде сундугъ деноригеш, гене глұь-
глұь мизенуь медиров.

Суьмер небугъоре суьмердуь нибу.

Сег гиснен, остгъу куьгъне.

Сег эз е глэнж гирде сирой нибу.

Э герден сенг генилей суьрхи ниденуь.

У эз сегиш е нун гъэрдхунди.

Эз косиб худош визори.

Эз глони сегеш хъэз нисе оmore. (Еглни,
глони́ре чи нисди сеге эри доре, эз елойге гло-
нигъо пушоте э чепи душ чейтен глони́ети ве-
ри, э расди дес ишу келе чубугъ гирденбируьт
э хъэ́тгъо э вечи-вечи э дерафдеки, сеггъо э
ишу хъэ́лово небу гуфдире).

Сиро́ире эз гисне хэбер нибу.

Глэтлуьре эз пееде хэбер нибу.

Тие десе сегиш нисе лисире.

Ужузе гуште лезет нибу.

Гъич чейтен глони пур нибу.

Дедей мемиро биреире.

Гьерчуь рафд эз богъ мирав, эз богъбончи
чуь мирав?

Глони сэхде руй мибу.

Гье хирбенди, хушевечи.

Э хьэловтуь гуьре пойтуьре кеш.

Эн глосир хэре гофгьююш эз сер рафдени,
эн косиб эгъуьлменде гофюш эз сер нисе раф-
де.

Гъэзенжтуь эрзуь гердо, туморейтуь север.

Тепеигъо невечаруьсде, чухуригъо пур нибу.

Одомире биё е пул бу, енебуге ширине зу-
гъун.

Эз глос ю нэхурдем, эз дурей ю чумгъойме
жур бири.

Э жогъили глэжел гурунди, э пири — юхсу-
ли.

Дондуре вохорунди гуддире, эзу шуьгъэм
сирои нибу.

Эз пул хубте илчи нисди.

Э сер тие суьфре новорих нибу.

Эри гисне шуьгъэм нун эрзуьниш ширини.

Э шуьгъэм чуь дериге кес нисе дире.

Эн косиб гов ю гье гъуьсуьри.

Пул чуьлк дес одомини.

Эз ужузе гушд лезетлуье шурпов нибу.

Эз гисне пуьрси: «Эз гьеме чуь гурунди?»
Мугу: «Гисне шуьгъэм!»

Э гъуморевоз берде биёвгъо пул, э сер гъу-
мор мерав.

Чор шогъи — е аббасини.

Энгуьшдери суьрхи эри демунде рузи.

Эйчуьи мере гушвергьой суьрхи, гушгьойме дорд доренге?

Э куьф ю пул недебугьо одоми эри вежегьисде ниведиров.

Екиш э хуьшдеревоз э у гӀуьлом гьичиш нисе берде.

Пул дири гьизмиш бире.

Пул гӀове хунои.

У эдее э пулевоз вежегьисде.

Гьэдуьр суьрхэ заргел мидануь.

Эри пул одоми номус хуьшдере нифуруху.

У эри е кепик бебей хуьшдере мифуруху.

Етим келе мибу, уьзуьгьэрен э молкомуг (э гӀэзроил) момуну.

Расди десме э чепи десме мевомуно.

Мол эн ме, меслэхьэт эн ме.

Пул ю омбари, эгьуьл ю кем.

Пул э сер пул миёв.

Пул хэржи сохде гьинор нисди, дошде гьинори.

Эз гисне назу муш нивируьхуь.

Эз герме жиге назу нирав.

ГӀэжел э косиби-гӀюшири одоми нисе денишире.

Руз косиб э дердевоз сер гирдени, э ноле-ревоз верасде.

Пул эз пенжере дироморени, эз дер веде-рафде. (ЕгӀни, пенжере э дер гуьре чуьклен, кутэхьи).

КОР. ЖОФО. ПИШЕ. ЧАЛАШМИШИ. ТЕМ- БЕЛИ. ЗИРЕКИ.

Кор руьгъэн жендек одомини

Суьфде кор, песде — меслэхъэт (кеф).

Эри кор сохде нечогън, эри хурде — гъуччогън.

Эри хурде дилбоши, эри кор сохде — куьлбоши.

Коре нимелит мегъил.

Вой эри нимелит.

Шир нисе доренигъо гов омбар мэгI зере.

Десме сергиини, нунме руьгъэни.

ЖэгI воюгъо одоми, хуьшдере биё э хинике гIов зенуь.

Сес десдаре эдее шиновусденуьм, оммо гъургъуте нисе диренуьм.

Нунтуьре кес руьгъэ низенуь.

Э илтиетиревоз кор нисе бире.

Э гужевоз кор нисе бире.

Коре э гужевоз нэгI, э эгъуьлевоз гирде (берде) гереки.

Эз буй-балайтуь келегеди месох, эз (эгъуьлтуь) хубе коргъойтуь келегеди сох.

Э келе мердиме медениш, э дилбошиме де-ниш.

Гъуш э кумеки гъэнетевоз пар зере.

— Кире гъуьзуьргуьл чире воисдениге, дес ю биё э телуь расуь (эз телуь ние терсуь).

Нигъре незере, дугъ нисе бире.

Туь бикен, ме — бикеуьм, хунеугьоре ки
жаруь зенуь?

Э хьомум тен шуругьо эрэгъ мисоху.

Э гешдуьгьо пой телуь мерав.

Омбар видовугьо зу момуну.

Эз омбар видовусде тирох мидуру.

Э гьоше дуз сохдеки, чум хуьшдере векен-
ди.

Дес десе мишуру, дес мэхизуь руе мишуру.

Э дегъ гъэревош бугьо хуне, хуне жару незе-
ре мимуну.

Эз е тевер зере дор ниофдону.

Эз е чек зере гIэруьси нибу.

Эз е дор богъ нибу.

Эз е гуьл гуьлишон нибу.

Эз е сенгъ бинебору нибу.

Чуь кошдиге гье уре мегири.

Э гъэжгъу чуь денориге, э кемче гье у меди-
ров.

Э тенбел куьрм миденуь.

Софо жофосуьз нисе бире.

Зимисдуь невинуьгьо буьлбуьл, гъэдуьр ва-
сале нидануь, жофо некешугьо кук гъэдуьр
софоре нидануь.

Э жогъили кеш зэхьмет, э огъили ху рэ-
хьэт.

Сеге хуно кор сох, беге хуно ху.

Гъеминон эрэгъ несохде, зимисду э кенду
гIорд нисе дебире.

Гъозор пише, кем кисе.

Себэхьмунде зу вэхизуьгьо наргов, э сер де-
тешдигьо наргов гIуьш сохде.

Екире кор небу, буррабу е жигей хуьшде-
ре, эри хуьшде кор офде.

Эри е сер хорусдеш межол нисди.

Чолтуке некуфде дуне нибу.

Дир хис, зу вэхиз.

Гјэсб э дес мофдону, мейду э дес ниофдону.

Те туь жуьмуьсде-чаруьсде гјуьломе мизенуь
миберуь.

Гъеме эдее эз хиш оmore, Хомот эдее э хиш
рафде. (Хомот э лэгІэй эн хэлгъ иму нарица-
тельный нум эн овоме, эгъуьлсуьке, буше одо-
мини).

Бирение вече эз гъэд хое жив зере.

Гјорде зерем, гјэрдовуж э гъиче веноре.

Э «могъ-могъевоз» биёвгъо кечи сэхъибе хэйр
нидуь.

Вой эри леле гердо, чен шелеш небиренге.

Вомунде наргов е вогънере эз худо михо-
гъу.

Гендуьм бугу эй пеймунде, тэгъэ офд миёв.

Имбурузине коре эри себэхъи мегъил.

Корсуьзи — куьлбошини.

Нун гендуьми — шуьгъэм пулати.

Гъер мерд хиш хуьшдере ю биё зенуь.

Гъер мерд кемер хуьшдере э нэхуьй хуьш-
деревъ хорусде.

Э шефди-бишефди тегъенг медениш, э бе-
гъер ю дениш.

Ологъ сохде неевгъо мэхъсуьл кур мибу.

Песой коре недире, пушой коре мегі.

Еки бугу пуьрлуьже бугу.

Гјов берде, куле гирде коргъои.

Эри хуьшде энгилово сохди, эритуь петилово
соху?

Гјове э гъэрболевоз нивечинуь.

Гендуьме э север нидекуьнуь.

Э гјов деравгъо тар мибу.

Э нуькере тар бирейм, дие э иму ворущ кори
нисоху.

Той тое офде, гјов чухурире.

Е тэхдей энуре глов берди. (ЕгІнй, эз
өгъуъл екем буши).

Э више хъуьзуьм ниберуь.

Э бусдончи тара нифуруху.

Дуре гІэтошсуьз нисе бире.

Те чой расире шоволе нивекенуь.

Омбар кор сох, кем гоф сох.

У э зир сер хуьшде глов демундение коре
нисоху.

Доллок э келлей сер иму хуте бире сенигІэт
хуьшдере.

Чире е гиле фурух, песде восдо.

Туь кеш ме кеш — жаржикеш.

Эз сегиш е муй векендеи.

Гуж э наргови, жигъ-жигъ э гІэребе.

Коре шенди, гІэмеле гирде.

Хори эн гъурлугъ сохдегори.

Жофо кеширегор ме бисдорум, хэйре дире-
гор — гъурумсогъ.

Шир нисе доренигъо гове эри гушд куьш-
де.

Тар зере-зере тарчи мибу.

Кемер эрэгъ несохде зими дурунде ниёв.

Э кор э гІэруьсире хуно бура.

Э кор небугъо тевер парс мигируь.

Хорире сэхьиб гереки, гІэиле деде.

ВАТАН, ГЪЭРИБИ, ТЭХЬНОИ

Одоми ватансуыз — муърдеи кефесуыз.
Э гъэрибе жиге ватан диеш ширин оmore.
Эри гъуш лулей ю, эри одоми ватан ю ширини.

Тэхьно дор э вишеш мегердо.
Эри тэхьное одоми рэхь дурази.
Эз е дор више нибу.
Эз е гъуьзуьргуьл гъуьзгуьллугъ нибу.
Гъоврей одомиш тэхьно мегердо.
Гъэриб гъемише могъбули.
Гъэриби эз юхсулиш зобуни.
Э е десевоз энгуьл нибесдуь.
Эз е пое чапар нибу.
Гъэриб эз дуьли нихэндуь.

Сер бебе-келебебейтуь эже дериге, ватан-туьш гъе унжигеи.

Эри косиб ватан глэзизи, эри глошир-гъэ-зенж.

Э гъарибе жиге шогъ бирейнжон, э ватан. хуьшде геде бугъо хуби.

Эй гешде де хоригъойге, эри муърде ватан хуби.

Эри буьлбуьл богъ-гуьлистон, эри одоми ватан ю глэзизи.

Э тэхьнои — эз бугъоз одоми нуш нисе рафде.

Тэхьнои е э худо гуьнжуьсде.

Гьер гъуш э лулей хуьшде сэхьйби.

Эз геле мунугьо гусбенд э лэгIэй гуьрг моф-
дону.

Гъэфес суьрхиш бисдоге у эри гъуш гъэзе-
мети.

Гьер гъуш э суруй хуьшдеревоz пар зере.

Э хори хуьшде нехирчи бире хуби, э гъэриби
бег бирейнжон.

ЗУГЬУН. ГОФ. ВЕСИЕТ. МЕСЛЭХЬЭТ. ШИРИНИ. ТЭХЬЛИ. БЕДИ. УСОЛИ.

Шириниш, тэхьлиш э зугьун дери.

Зугьун гьисди бол миёру, зугьун гьисди бол
логь миёру.

Зугьунме— дуьшменмени.

Э ширине зугьуневоз мараш эз луле веде-
шенде мибу.

Э хубе зугьуневоз одомире эз сер догъ э
кун догъ овурде нушунде мибу.

Эн тэхьле одоми зугьун юш тэхьли.

Одомире бие е пул бу, енебуге ширине зу-
гьун.

Гофе буржун эз лэглэ ведеше.

Гоф омбар сохугьо омбар гъэлет мибу.

Бэгъ гуфди мугу: «Ме гоф омбар дануьсде-
нуьм, терсиренуьм э лэглэйме глов мидарав
гуфдире».

Гуши-гуши эн ализе Эвшеиш чен е хьэрои.
Гиногькор эн гушгьойменуьм.

Беди кесе хоюгьо, юш э хубе руз нимуну.
Беде хэбер зу лов бире.

Гоф гьисди эз гуниле зиёди.

Ярай эн гъилинж хос мибу, ярай эн гоф
нэгл.

Омбар дануьсдениге, кем гоф сох.

Расе дураз хуби, гоф кутэхь.

Суьфде гюш, песде — меслэхьэт.

Дерд бугьо одоми гоф омбар мисоху.

Рафдуым э ки дердименд, у эзме ветете ги-
рисд.

Еки эз догъ эдее гоф сохде, еки эз дерьёгъ.
Еки эдее асму гуфдире, екиге русму.

Есиёв кеширенире эдее кешире, дэгъдэгъэ
эдее гуше берде.

Е гофе дуь гиле гуфдиге буй миёв.

Зугъун э герме жиге дери.

Уре зугъун делилои вери.

Ой дилим, дилим, дилим улесен, и гезирогъо-
ре э серме овурдегор туьни.

Одомире биё е зугъун бу, е гьинор.

У зугъун Шум-Руме дануьсде.

Зобунимере эри гуфдире хьозури, хубимере
нэгл.

Хубимере пэхьни сохде, зобунимере э гьеме
жиге эдее гуфдире.

Кар э ю сарф бугъо гофе зу шиновусде.

Кутэхъ гоф сох, пуьрлуьже гоф сох.

Ки шовгlo омбар сохдениге, э у бовор ме-
сох.

Эз гоф эгъуьлменд меведара.

Эз гоф гоф ведироморе.

Эз гуш те чум тефигlэти дери.

Э гуш шиновусде нэгл, э чум дире расди.

Э песой чогъэ мол корде мибу, э песой раче
духдер гоф мибу.

Дузе гофиш гьемише нисе гирошде.

Ширине зугъун — мозол одомини.

Одоми гоф омбар дануь гуфдире, гоф омбар
нисоху.

Зугъун бедмозол тэхъл мибу.

Меслэхъэт данаре э гьурт мидуь.

Эгенер э ёнтуь одоми нисдиге эри меслэхъэт
сохде, килэхътуьре ни э пушойтуь э уревоз мес-
лэхъэт сох.

Э дануьсменде одомиревоз меслэхьэт несох-
де, кор мегн.

Гоф мерд еки мибу (егІни, мерд гьемише э
сер гоф хуьшде сэхд мипою).

Терсирени — мегу, гуфдирени — метерс.

Э зугьуневоз чемуьсдеижон, э поевоз чемуьс-
де хуби.

Эри гьер гоф (пуьрсуьш) жугьоб ю гьисди.

Э руз ю одоми е гоф нешиновусдге, е кар
мибу, е кур.

Эри номуслуье одоми эз хэнжел гоф гурун-
ди.

Эз «хьэлво! хьэлво!» гуфдире, лэгІэй одоми
ширин нибу.

Гьилинж жендеке яралуь мисоху, гоф — дуь-
ле.

Хубе гоф эри дуьл мелхьэми.

Э верасирегор е гиле гуфдириге весси, э
неверасирегор гье гуфдиригеш фойде нисди.

Эй духдерме, эдее э туь гуфдирнуьм, гІэруьс-
ме — туь шинов!

ГІэребе чаруьсденге, рэхь бирмундегоргьо
омбар мибу.

Хубе гоф (веснет) одомире э хубе рэхь ми-
декуьнуь, усоле гоф — э усоле рэхь.

Тэхьл мебош нешенуь туьре, лап ширин
мебош нэхуру туьре.

Эз е гуьл гІэнг гІэсел вечире, мар — огьу.

Хуне сухугьо, хуне сухде мою.

Эн тэхьле дор емиш юш тэхьл мибу.

Дур — ширин.

И пенж энгуьшдмере гІэсели сохде денорум-
геш э лэгІэй ю, мугую гене: «Тэхьли!»

Э ширине зугьун дургуни омбар мидобу.

Хубе домор эз кук ширини.

Дерд бугьо одоми гоф омбар мисоху.

Е зугьун дануьгьо одоми — е одомини, дуь
зугьун дануьгьо одоми — дуь одомини.

Зугьун ю ширини, гІэмел ю — бед.

Э эгъуьлтуь неветовугьо гоф бовор месох.
Духдер хэлвочи диеш ширини.

Э дестуь нерасуьгьо жиге дес мекеш.

Э зеневоз меслэхьэт сохдеижон, килэхьтуь-
ре ни э пушойтуь, э уревоз меслэхьэт сох.

Гофе гьечи гу эз сер бурав.

Эри кес чол векенуьгьо ю мофдону.

Э зугьун энугъэбер вено.

Омбар кор сох, кем гоф сох.

Эгенер эз омбар гоф сохде одоми гІошир
мибисдоге, лэгьлэгь эз гьеме гІошир мибис-
до.

Расде гоф гьемише тэхьли.

Гофгьой бебегьо — весиети эри овлодгьо.

Эз омбар гоф сохде сер дорд мидуь, эз ом-
бар хурде — шуьгьэм.

Хубе гоф эз эршефи зиёди.

Эз хурде имид хуби.

Гьер гофе гуфдире нисе бире.

РАЧИ. БИРАЧИ. ЧОГЪИ. ЛЭГЪЭРИ. ДЕРД. ХОТУР. ОБУР. ХУЪРМЕТ

Рачире э гъиче нисе веноре.

Эз рачи глов нисе хурде.

Ингъэде рач мебош, инжимиш небоши.

Сег демой дер одомиш биё рач бу.

Рачи эн дор велги, эн одоми — партал.

Тейте сие (бираче) гІэруьс дироморе э мей-
ду эри вежегъисде, гІэруьси лов мибу.

Эз сифет рач бисдо гуфдире чуй сохденуьм,
коргъой ю бишерк биренге.

Рачи эри энэ эз худош неомори.

Бедрангиш е ранги.

Раче партал хэреш рач сохдени.

Э тен хэр парталгъой зари-зари вокурдигеш,
хэр гье у хэри.

Ки руьхшенд мисоху э одоми? ГІэйбежер!

Рачи гІэруьси мэгІинини, эн ёс — гирьё.

Э сиегъиме (бирачиме) медениш, э хубиме
дениш.

Гъилогъиш гІэил хуьшдере сипи гуфдире.

Э сег чу ше, э сэхьиб руй ги.

Гьер гуьле е хушбуи.

Э сер билогъ совуй муьсиш миёв, совуй лу-
гъиш.

Керг чогъ бисдо гуфдире эричуьни, хое не-
сохденге?

Э чогъ куьрм доноре.

Эри лэгъэре (ебуе) гІэсб дуьмюш шелен.

Лэгъэре гуше шулпов ю нибу.

Э песой хубе глэсб гъэмчил мибу.

Э песой чогыэ гов корде мибу.

Гъэдерсуыз чогы — нечогыни.

Эз хуърмет жэглмет одоми офдореинжон,
муъруыгьо хуби.

Туь хуърмет бебейтуьре ненгуьрдиге, глэил-
гъойтуь хуьърметтуьре нигируь.

У эз чогыи эдее гемире хуно лем зере.

Дерд туьре вени э ср дердме, уреш ме ми-
жешуьм.

Одоми ветовусденигьо дердгьоре, сенгъгьош
нивовотуь.

Холере дерд юни (еглни, вогънеюни).

Сер эн ки сенгъине, гловунгъой эну кеми.

Эз сес эрх, сес шэхшэхэ гыич э гушме неде-
рафд (еглни, эз дерд, гъэм гыич э ёрию нис-
ди).

Буьзе дерд жун гирди, гъэсобе дерд пигь.

Ингъэде чэхэ совугьо мунде, согъэ совугьо
хуьрд биреники.

Э дес дебугьо десдечу энгуьл-энгуьл нушу
доре.

Глэйбежер эз кес глэйб мигешдуь.

Гьер гуьзеле е глэйби.

Кечеле шуне эричуьни.

Эз кечел шуне нипуьрсуь.

Серме кечели, десме глэсели.

Юргъэе глэсб пир биренге, уре ебу гуфди-
ре.

Э глэрей меймугьо гуьзел нигердуь.

Себэхьмунде кусере диренижон, меймуре ди-
ре хуби.

Эз гъилогъ тарлан нибу.

Чуьшме ведироморенге, асдарагьо батмиш
бире.

Э менг не асдараревоз эдее бэхьс берде.

Сер эн ки бурра омorige, уре дерд рушгьой
хуьшде нигируь.

Дерд нисдигьo одоми е делуьни.

Гуьрг пир биренге, эри сеггьo руьхшенди
бире.

Аслан пир биренге, уре хэриш шиллогъ зере-
ни.

Гъилогъ э сер кулей гъуьзуьргуьл нуьшд
гуфдире, эзу буьлбуьл нибу.

Те кечеле гIэруьс вараисде, гIэруьсиш ве-
расд.

Шуьгъэм сирои бисдо, дердме фурмуш бис-
до.

Гъуьзуьргуьл телусуьз нибу, гушд остгъу-
суьз.

**МЕРД. НЕМЕРД. ИГИДИ. ТЕРСИ. САБУР.
НОМУС. ГІЭЙБ. ИНСОФ. ХОСИЕТ.**

Мерд гІэйб хуьшдере эз хуьшде мижуру, не-
мерд эз хьэрмэхь хуьшде.

Мерд гьемише э гоф хуьшде дуз медиров.
Э немерде одомиревоз кор меги.

Мерд дузире э руй мугую, немерд эз песо.
Аслан нимехур эн чогыоле нихуру.

Аслан пир биренге, уреш ебу гуфдире.

Кор ю офдоренге мере огол зере, гІош ю
биренге — кесе.

Мерд килэхь э сер эри герми-хиники нисе
веноре (егІни, килэхь — нишон номус эн
мерди).

У не терс дануьсде, не гІэйб.

Сег гІэйб мидануьсдге шоволбирэхьне ни-
гешд.

Худо назуре пардушгьо мидоге, у э гьово
бэгІэвече нивегьишд.

Хьитиёти — келе игидини.

Хьов-хьов омбар сохугьо сег гІэнж нигируь.

Мар пуст хуьшдере дегиш мисоху, хосиет
хуьшдере нэгІ.

Хуьшдере лерзундени, хэлгьэ терсунде.

Э хуне хурузи, э куче вече.

Офдой буруни, — хуьр эн хуне.

Худо нифри сохде одомини.

Гьеждогьо муьрди, гІовгьо э лихьэ офдоре.

ГІожиз мебош, э гьовои мурай. —

Глэйб кесе э туь гуюгьо, глэйбтуьреш э кес мугую.

Хэбер биёругьо, хэбериш миберуь.

Гложиз э ки зен хуьшде игиди.

Эз серэгъуз терс.

Эз бэглэвече терсуьгьо, эрзуь никору.

Эз гуьрг терсуьгьо гусбенде э геле ниведе-
кинуь.

Эз гуьрг терсуьгьо э више нирав.

Э терсуьгьо чум телуь мерав.

Ки номус хуьшдере нисе дошдеге, у номус
кесигере гъич нидору.

Э сер номус э сер верафди.

Номус одоми э хори расирейнжон, э зир хо-
ри дерафде хуби.

Нум одоми э усолн ведерафдейнжон, жун ю
ведаравгьо хуби.

Уре дуьл бэглэвечиени.

Эз глэйби-глори ведерафдейм.

Мар гезуьгьо одоми эз эблэгъэ-эблэгъэ ра-
сеш митерсуь.

Муьрде наргов эз кордей раби нитерсуь.

Пура туьфенг кесе, буше туьфенг сэхьбе
митерсуну.

Номуслуьн эн зен — келегеди мерди.

Терсенгогъ эз соей хуьшдеш митерсуь.

Эз муш гуфди мугу: «Туь гъечи лап чуькле-
ле эричуьни?» Мугу: «Эз терс эн назу».

Терс эз худой бенденетерс.

Игид рэхьмедуьл мибу, гложиз — бинсоф.

Э инсоф эн инсофсуьз офдоне дуьшме.

У э серме е дасдар некешири.

Э инсофсуьз расд омореи.

Эз сабур хубте чи нисди.

Туь нуьгъ мегъ э шуьгъэм дедей чуьтам тоб
дорей?

Сэхь эз сопу келеи.

Мол эз мол мидануь звер бире, жун эз жун нэгI.

Туьрше элуьре э Бэгьдод берди гүфдире, ширин нибу.

Хосиет сеге сэхьиб ю мидануь.

Сег э сегевоз величи, худо до рэхьгироре.

Сэхьибе разини, шогьоде нэгI.

Мол эн сэхьиб мурав, жун эн гьэревош.

Суьрке ченгьэдeр туьнд бисдо, унгьэдeр э гьоб хуьшде гуж мисоху.

Еки гьэгь вермези, екиге гьэгь гьуймез.

Гуьл эз гуьл нишон мегируь, одоми эз одоми — эгьуьл.

Офдоре сиб эз дор хуьшде дур нисе рафде.

Сир хуругьо, синей ю мисуху.

Сег сеге милисуь.

Э гIэрей хуьшгьо, тариш сүхдени.

Э зир дор домундегориш э хьэрои, э зир велг домундегориш.

Э гов куьшде биёвгьо жиге, кечиш куьшде миёв.

Туь чуьтам чек зереге, меш гьечу эдем вежегьисде.

Э нерме дор куьрм миденуь.

Нерме хорире назуш гьэрмэгь-гьэрмэгь сохде.

Э назу небугьо жиге эри мушгьо гIэруьсини.

Эгенер кечел дерму миофдге, егиле кечели сер хуьшдере хос мисохд.

Э гуьрг езугь мибери, гусбендгьоре э бохд миди.

Сег хьов-хьов мисоху, керву мигирору.

Чуькле сег э пире вэхдиш кучуке хунои.

Эй назу возини, эй муш — гIэжели.

Шѣфде доре шефде сое мибу.

Эз руй молохи, эз хосиет — садан.

Девере э гьимогъевоз глов .нидуь.

Мере нисе гезиренигъо мар сад сал зигъи-
гу.

Дерд биренге, мере огол зере, шори биренге
— кесгъоре.

Гъеле глѣсб невосдори, эдее нѣгл гешде.

Дуьдуь э еки ниверзуь, еки э гъичиш.

Е гъѣде назуки, дуьгъѣде гъолинд.

Буше глѣребе омбар сес мисоху.

Э гуьргевоз гусбенде хурди, э сѣхьибгусбен-
девоз эри гусбенд эдее гиристе.

Нунтуьре ху, дивунтуьре сох.

У эри хуьште хисирени, эри кес хов дире.

Кечире э хуьште имид небисдоге, тум балуде
нихуру.

Ки тѣхьлире нѣхурдиге, гъѣдуьр шинире
нидануь.

Омбар зигъисдегор нидануь, омбар гешдегор
(дирегор) мидануь.

Э лулей муш аслане э глѣруьси огол зере-
бу.

Э гловсвоз гьемере шуште мибу эз беднуми-
ре бѣгъѣй.

Эз гъэретикон гъэретикон бегъем мибу.

Эз гъэретикон гъуьзуьргуьл бегъем бири.

Эз балай гуьрг вере нибу.

Гъѣгъри сохдиге, мужинеш глѣнж гирдени.

Эз возигъой аслан жун туькли ведерафд.

Э гуьрг чуйни гусбенд э базар э чендиге?

Келе сенгъэ глов ниберуь.

Гомиш бала зендге екиш нисе шиновусде,
керг е чуькле хоеле сохденге э гъемей мѣхъэле
джар дешенде.

Туьлки сере э куле донори, гъечуь дануьс-
дени уре екиш нисе дире.

Жингире гове жингире гуселе мибу.

Маре келеи-чуьклеи нибу.

Сеге сиегьи-сипии нибу.

Э «рачи» э деве омори, э сес — э хэр.

Куьгъне хьомум, куьгъне тас.

Гъэдуьр гуьле буьлбуьл мидануь, гъэдуьр
суьрхэ — заргел.

Ки эз гIэзроил терсирениге, у э гIуьлом ние
зигуь.

Ки эз муьрдеи терсирениге, у муьрдере хунои
э гIэрей одомигьо.

Гьер одомире е хосиети.

Э кул хэр егьер нивенуь.

Гъуди-гъудини, лугъошумор.

Э кес денишере шорум, э хуьшде денишире
пешму.

Шев хов дири, руз дивоне бире.

У керге хуно сэхде руи.

ГIэйб недануьгьо одомире э чум ю туф де-
ше.

Эз руй тов-товини, эз дору энгуьл-энгуьл.

Мол эз руй эблэгъ-эблэгьи, одоми эз дору.

Одомире эри шинохде, э уревоз биё е пут
минуьк хуру.

Кечи эз гуьрг нитерсиге, е сер э у серигей
гIуьлом мирафд.

Э хьуьршлуье мэхьэлтуьш сабур сох.

Э номуслуье одоми гоф гурунд минишуь.

ШОРОБ. ПИЕНИСКЕИ. БЕДХЭРЖИ. ПУЧИ. ШУЫГЪЭМПЕРЕЗИ

Шороб лолеш э зугьун овурдени

Э гьэрд шороб хуругьо дуь гиле пиён мибу:
е гиле э шороб хурдеки, е гилейге э гьэрде
дореки.

Пиён э дуьл гоф нидегьилуь.

Пиёне гьуьл мезе, ю мофдону.

Наргов эз пушо, хэр эз песо терси. оммо
пиёне одоми эз гьер тараф терси.

Э ичку омбар сер денугьо, сер хуьшдере вир
мисоху.

Пиёнискере пул нибу.

Шороб омбар хурде-хурде, пэхуьр э 'буру
медиров.

Хэрегуш шороб хурдебу, рафдебу э аслане-
воз эри вепичире.

Хурдегор нидануь, венжирегор мидануь.

Лезетлуье г1ош мундеинжон, бигьил усоле
шуьгъэм лов бу.

Суьмер эн кесиге, суьмерду эн туьни.

Эз «нэхурум» терс.

Хьофд фадихури.

Пиёне одомиш екини, делуье одомиш.

Эз шороб пиён бирегор ишор мибу, эз пул
пиён бирегор нэгл.

Эри тизке нун жуьгьи вогьнеи.

Дугь хурдум э хэто домунд.

Шуьгъэм одоми эз сер одоми зофруни.

Кем-кем ху, гъемише ху.

Омбар хури гуьгь хурини, кем хури жевгьер хури.

Эз хурде гловхуне шори сохде.

Шуьгъэм ю сиройни, оммо гене чум ю гис-
неи.

Хок э сер э песой шуьгъэм видовугьо одоми.

Э пушой «хурум-хурум» чи нимуну.

Масдхур ведерафдебу, лэгъэлис домунде.

**ХУБИ. ЗОБУНИ. ДУЪЗДИ. ШЕФДИ.
ХОГЪИНИ. ХЪИЛЛЕИ. БЕДНУМИ.
ГЪЭГЪИ (РАСДИЕ ГОФ)**

Одоми хуб мибу эри хуьшде мибу, зобу
мибу эри хуьшде мибу.

Э хубе одомиревоз туьш хуб мибоши, э ус-
лоевоз — усол.

Эз одоми е хуби мунде, е усоли.

Одоми гъисди эз хубгъош хуби, одоми гъис-
ди — сегиш эзу хуби.

Нум одоми э беднуми ведерафдеинжон,
жун одоми ведеравгъо хуби.

Хуби эри энэ эз худош неомори.

Хуг зере енбоки сохо уре.

Мар э гъеме жиге шефд рафде, э лулей
хуьшде дуз.

Дуьзде дени э говол, деди э дивор, гене дуьз-
ди хуьшдере нишенуь.

Дуьздире немерд мисоху, гъиноре мерд.

Дузе (расде) гоф тэхъли.

Дуьзд чумтерс мибу.

Зобуре недире, гъэдуьр хубе нидануь.

И гъэгътуь, и хъисобтуь.

И сенгъ, и тирозу.

И туь, и мейду!

Керге туьлки берди, оммо нум чогъол бед-
нуми.

Нум эн гуьрг биёбури, оммо чогъол гъисди
эз гуьрг бешпетери.

Кечи гъэере суьрг зе гуфдире, эзу гъэе ниве-
чаруь.

Куьрм эз келе миденуь. (ЕгІни, усоле кор-
гьошуре чуюклегьо эз келетегьо вечире, хуте
бире).

Менге диренге менге гьурлугь сохде, асда-
раре диренге, асдараре.

Мар бири э ехэн хэлгь вепичире.

Муьнуьк хуругьо, гІов михуру.

Мен сеничуьн муьрдеки, сен менимичун
пойпичеки.

Новуре вохорунде-вохорунде буй миёв.

Эз сер гуьгь энугьо пой шенуьгьо одоми,
уре сад сал серегижи мигируь.

Никире сох эри ники дануьсдегор.

Вой эри гьэдуьрнадан.

Немерде пиш сохде-сохде мерд мибу.

Сег дерьёгье лап зе гуфдире, дерьёгь эзу
муьрдал нибу.

Сенгь тироширенге, тилиш мируьхуь.

Сег ю чуьни, пешми ю бу.

Сег э домой дер сэхьиб хуьшде гьудуз би-
ре.

Те Хонохо дуьзде гирде, дуьзд вэхишдебу
Хонохоре гирде.

Туь эритуь фади сохдебири, мундеки эрме
килово.

Туьлкире э мейду чуь гІэжел дері.

Хори сэхьибсуьз мундге, чогьол э сер тепеи
мерав.

Гьич усол рафде хуб ниёв.

Гюштуьре меди, гьоштуьре ди.

Гіуьмуьр эн дуьзд кутэхьи.

Гюве эз бенд бурани рафде.

Гьингьэлиш черх гІэребере гирде.

Гьэдуьре гьэдуьрдан мидануь.

Шефд нуьшим, дуз гоф сохим.

Шефде доре дуз сохде нибу.

Э шефде сула, шефде чубугъ вогъунде.
 Э хуби беди омори.
 Э звер туф шенуым, э бигъгъойме расире,
 э зофру — э рушгъойме.
 Эз ме бири, э ме неомори.
 Шефде доре дуз сохде нибу, хэре эгъуъл-
 менд.
 У эз зерди хое муй гешде.
 Э зир гъэжгъу эдее гІэтош доноре.
 Эз сухде жигей хори вегирде оморем.
 Э дес гъэречи гъовол офдоге гье мизенуь.
 Эз дур биёвгъо хэбер бед мибу.
 Эри чогъолгъо сер бирейинжон, эри аслангъо
 дуьм бире хуби.
 Э гІов тар бирейм, дие э иму ворущ кори
 нисоху.
 Э сер билогъ совуй муьсиш миёв, совуй лу-
 гъиш.
 Эз михэнет хэто кем нибу.
 — Э ники ники могордуну, э беди — беди.
 Э кек гуьре пустире нисухуну.
 Эри расди зовол нисди э гъозор дивун ке-
 ширигеш.
 — Эз гІэтош ведироморум, э элов офдо.
 Эз хуб те зобу нисе шинохде.
 Эз гуш те чум чор энгуьшд гІэре дери.
 Эз гуьрг нэхирчи нибу.
 Гелере э гуьрг тапшуьрмиш сохди.
 Э жэгІчи жэгІ нифуруху, э мешебеги —
 хьуьзуьм.
 Више чогъолсуьз нибу.
 Э више хьуьзуьм ниберуь.
 Дуьмтевери эз више небисдоге, више бурра
 ниёв.
 Э бирэхъне десевоз жуьжере нигируь.
 Э гъырогъ чой чол нивекенуь.

Э глов небугьо жиге чол нивекенуь.
 Э гъуигъэвоз чол нивекенуь.
 Эри кес чол векенуьгьо, ю мофдону.
 Э сер тепеи хэрмон нивокуну.
 Э гъэрболевоз глов нивечинуь.
 Э руй туьре бег гуфдире, эз песо — сег.
 Э кул глэсб кес венуьшуьгьо зу мофдону.
 Э сер сенгъ нэхуьт никору.
 Э гъэребеч невебугьо дор чубугъ нишенуь.
 Э глов не глэтошевоз зарифат нибу.
 Эз деве пуьрси: «Гердентуь шефд эйчуьни?»
 Мугу: «Коминжойме дузи, герденме бу?»
 Э сер дерьёгъ куьрпи нивокуну.
 Эй гьер глэзор е дермуни.
 Э тэглэле одомиревоз э хъужет мепой.
 Верфе э кише донори гуфдире герм нибу.
 Чар шогъи е абасини.
 Меё, меё жиге нисд, неоморе чоре нисд.
 Лампей гьер мерд э хуней гьер мерд товуш
 доре.
 Хэбербери хуне мечаруну.
 Жогъиле э руй меверовун.
 Дуьл хююгьо хурек зарали низенуь.
 Э мердимазар расд омореш е бологъи.
 Шогъод туьлки дуьм туьлкини.
 Сула добугьо челег глов нигируь.
 Гушд э сер остгъу вери.
 Лампаре э туморе доноригеш товуш мидуь.
 Суьрх э гъэд куеш товуш мидуь.
 Расдире гуюгьо, е пой ю биё э зонгу дебу.
 Гуж оморенге, шериглэт батул бире.
 Расди э глэтош нисуху, э глов батмиш нибу.
 Шэхьитуь хуней хуьшдере нивечаруну.
 Никире сохдениге, нимелит месох.
 Зобунире нэгл, никире э ёр биёр.

Туь эритуь хуби хосдениге, эри кес беди мэхогь.

Хое дуьздигеш — дуьзди, деве дуьздигеш — дуьзди.

Ки хое дуьздиге, у кергиш мидуьздуь.

Дуьзд гьемере хуьшдере хуно дуьзд мида-
нуь.

Э вихьдей беде зен мариш ниведиров.

Хуней дургу сухд, бовор сохдегор небисдо.

Бурра нун э еки нивогосу.

Рихде гьове вечире нибу.

Буьлбуьл гуфди мугу: «Дер чуммере векен-
де мере нигуьрд, суд мере хуг нисохдге».

Бура э нэхир, биё э овхур.

У нун хурдени, гьуьмуьре гировунде.

Гове дуьздиренге, говдуре сэхд сохди.

Гирошде рузгьо, рихде гьовгьоре хунои.

Гендуьм бугу, эри пеймунде тэгъэ офд ми-
ёв.

Шогьод вэхишдебу, мугу, эри тэгъэ гирис-
де.

Гьингъэл вэхишдебу эри сенгъ гирисде.

Гуж э наргов нерафди, вэхишди бундуругъэ
куфде.

Шогьод эн раби шомоши.

Туьре дургуни гуфдире воисдениге, э сер
муьрде веше.

Э е дес дуь гьэрпузе гирде нибу.

Э е гьоб дуь хэнжел нидору.

Э е килэхь дуь сер нидору.

Э е тирох дуь пое ниденуь.

Э е тэхд дуь падшогь нидору.

Ихдилот метелесуьзиш ёкини, хурек —
мунуьксуьз.

Чум темэхькоре энжэгъ хок сирои мисоху.

Дуьдуь э еки ниверзуь, еки э гьичиш.

Гушдинжи эз девлет зиёди.

Сие пешме ченгъэдер шушдигеш сипи ня-
бу.

Дерд одомире хьэл сохде.

Э гуш шиновусде нэгл, э чум дире кови.

Э чол туф меше, глов ю герек мибу.

Дер кесе меку, дертуьре некую.

Келе тике э бугъоз мимуну.

Гьопуре сэхд сохде мибу, лэглэй одомигьо-
ре нэгл.

Эз гофгьо худотерси, эз коргьо хутонетерс.

Э ки хьоким тэхьно буравгьо рази могор-
ду.

Муй эри сер гурунд нисди.

Хубе емиш э лэглэй чоьол офдоре.

Э есиев бугьо жиге, мушгьо ёгъин мибу.

Ченгъэдер глове э нигьре шивундигеш, эз
глов дугъ нибу.

Эз глов не глэтош дур бош.

Э глов не глэтошевоз одоми э бэхьс ниди-
ров.

Той тое мофу, глов чухурире.

Э чум диренуьм, эз дуьл дердежер бире.

Нэхир эз чул невогошд гуфдире, бегем шо-
хьонгум нисе бире?

Э кек гуьре, пустире нисухуну.

Лэглэйтуьре эри гьер сег мевоку.

Эри гьеме бэхили гьисди, эри эгъуьл бэхили
нисди.

Земоне э туьревоз пой некешиге, туь э
земонеревоз пой кеш.

Чум бэхил кур гердо.

Гуш небугьоре гушвор нибу.

Э кул хэр егьер глэсби венори гуфдире, эз
хэр глэсб нибу.

Э глэсел бугьо жиге мегез мибу.

Гуьрг э геле оморенге, чупоне э варра гир-
дебу.

Гушд э лэглэйме, тирох э пойме, валлагь,
биллогь гуьрмемишем.

Кире эри хурде чи нисдиге, уре тэґнит
гирде герек нисди.

Э гуьншитуь мэхэнд, э сертуьш миёв.

Эз лэґлэ ведешенде гофе дуборе вогордун-
де нибу.

Эри хубе одоми жунтуьреш гуьрбу сохди-
ге хьэйф нисди.

Гъэдуьр эн кемгьоре недануьгьо, эн омбар-
гьореш нидануь.

Эз глов хилос бирем, э глэтош офдоре.

Муьнуьке хурде, муьнуькдекире хуьрд ни-
соху.

Э песой геле гуьрг мибу.

Дерзе эз гъэд тое офд ниёв.

У эдее эз гъэд тое дерзере гешде.

Э сер глэребей хьуьзуьм дерзе нивешенуь.

Денду невебугьо глэнж нигируь.

Денду ченгъэдер ширин гьисдигеш, дорд
доренге ведешендени шенде.

Дес ю э глэсел расугьо, энугьшде милисуь.

Е пусире сиб е туморе сибе хэреб мисоху.

Е гьутуре дана согъ е нэхире гьутури ми-
соху.

Ихьдиборсуьз э кес ихьдибор нисоху.

Жогьил шороб нэхурдекиш сорхоше хунои.

Кулок небисдоге, э више жэвгъ ниофдону.

Келе тоегьо э гьиревоз верасде.

Ченгъэдер богъбон тэґди сохдгеш, глэрму
э вэхдию мирасуь.

Назуре гьечи ги, чаруьсде туьре гьэрмэгъ
негируь.

Омбар хурденге глэселиш эри одоми тэхъл
оморе.

Омбар хисуьгьо, хов омбар мивинуь.

Сер эн пиёз сейрек бире-бире дуьруьжд ми-
бу.

Руз недегирде воьруш ниёв, дуьл буланмиш
небире эз чум глэрс ниёв.

Рузиш эдее эз дуьлиме глов хурде.

Гьич э песой хисирегор уёгъ мегордо.

Сер э сенгъ расуьгьо дорд мидуь.

Сег эз остгъу чуь миберуь?

Сову э сенгъ расиге, вой эри совуни, сенгъ
э сову расиге, вой эри совуни.

Глэруьси бисдо, вой эри хурузи, овил бисдо
— вой эри хурузи. (ЕгІни, эри глэруьсиш,
эри овилиш хуруз куьшде миёв).

Сермере вир, сохдем, э сервир домундем.

Туьлки э туьлки буйругъ до, туьлки э дуьм
хуьшде.

Хуруз глуьглуь незе гуфдире, бегем себэхъ
нисе бире?

Хэрегуше э глэреберевоз нигируь.

Гьемей эни рузгьо эз глуьмуьргьоймуни.

Гьер чире гьимет юни.

Гьер маре огъуй юни.

Гьер одомире ниет юни.

Гьер девре е земонеи.

Гьер чире е дэглэми.

Глэнг глэселире хуно вогосири.

Глэруьси гьеле э пушо дери, оммо и гьей-
сэглэт эдее вежегьисде.

Гьилогъ чум гьилогъэ нивекенуь.

Сег гушд сеге нихуру.

Эз деве келе фили.

Э дерд-дуьлесдиревоз келе бугьо одоми хэн-
делов нибу.

Эз дериш эдее дироморе, эз пенжереш.

Энгуышд невебугьоре, энгуышдери нибу.

Э мол кесиге чум ю дебугьо, эн хуышдереш
вир мисоху.

Э гьержой туьлки рафд, дуьм юш э песою-
ни.

Э туь пор дире кулегьо хэрегуш недомун-
ди.

Ю буррани, ю бесде.

Хуьрде шишере э еки вогосунде нибу.

Хурдегьо хьэлолтуь, шиновусдегьоре гу!

Гуж э наргови, жигъ-жигъ э глэребе.

Сула дебугьо сову глов нигируь.

Феремезе кук хуней бебере э бохд мидуь.

Чи эн кесиге, чинедун эн мени.

Дузире гьилинж нибуру, дургуни пэхьни
нибу.

Екиш нигую: дугъме туьрши.

Читуьре сэхд ги, гъуншитуьре дуьзд эри
негирде.

Тар зере-зере тарчи мибу.

Глов эй хуышде чухури миофу.

Э есиёв оморегоре дерд глорд гирди, есиёв-
чире — дерд глов.

Еки энугьо глови, еки глэтош.

Дуь пегъливон э сер эн е расе нивежегьюь.

Э мол гуьре сэхьибе шинохде мибу.

Оводунеети шегьер эз гъирогъ шегьер мэгл-
луьм бире.

Назу муше гирдени э хотур сэхьиб нэгл,
э хотур шуьгъэм хуышде.

Эз вожей ю гирде недануьсдей, эз дуьм ю
гирде нидани.

Эз нэхир песо мунугьо гов чомох мира-
суь.

Эз е дор богъ нибу.

Эри илчи гІэжел нисди.

Земоне э туьревоз пой некешиге, туь э земонеревоз пой кеш.

Эз хокистере вохорунде туз мибу.

Зугьунтуьре дошдиге, сертуьреш мидори.

Хуьшдере нешинохугьо, кесеш нишиноху

Еки гІов нисе офде эри хурде, екиге нисе дануьсде эз гьэд гІов чуйтам хилос буге.

Ме эзже дануьсденуьм туь мере э торики чум эдембири зере?

Гьер мерд эри хуьшде лово хосде.

Гьер мерд сер хуьшдере ю. хуьшдению хорусде.

Ки гуфдири э туь сег бош, э пусд сег михьтож бош.

Муьнуьке хурде, муьнуькдекире хуьрд ни-соху.

Дес десе мишуру, дес мэхизуь руе мишуру.

Рэхь гендуьм э есиёви.

Хуб гье хуби.

Э гІов даравгьо тар мибу.

**ГЪИСМЕТ. МОЗОЛ. БЕДМОЗОЛИ. БЭХД.
ФИКИР. СУР. ТОБИ. БИТОБИ.**

Гъисметгъой худоини

Гьер одомире гъисмет юни.

Худо чуйтам нуьвуьсдиге э гъисмет одоми,
гье гъечу мибу.

Фолчи эри хуьшде фол вешенде нисе да-
нуьсде.

Туь мозоллуь мибисдориге, э меш гъисмет
нибисдори.

Э гьержой одоми рафд, гъисмет ю э юро-
возл.

Эз тэхдме вирихуьм, эз бэхдме эже вири-
хуьм.

Гуселей бедмозоле э сер девеш гуьрг ми-
хуру.

Одоми бедмозол бирейнжон, гъич эз деде
небугъо хуби.

Дуьл эз дуьл хэбердор мибу.

Ижире догъгъоре (дердгъоре) сенгъиш ни-
вотову.

Ме эдее сухденуьм, туь диеш э серме эдее
нефт декирде?

Гъой-гъой рафд, вой-вой омо.

Гъозор фикир е гъэрде эз сер сохде нида-
нуь.

Хубе емиш э чогуьл офдоре.

Э гьер сер е фикир дери.

Гъэсб эн венуьшдегори, деврон эн сурмиш
сохдегор.

Э гъисметме гъечи нуьвуьсде омори. —
Ки эз гІэтош биё муьруьге, у э гІов батмиш
нибу.

Э сер гуьл гешди, э сер гуьгь офдоре.

Бэгъ ю хуьшдере э лэгІэй мар дешенде.

ГІэжел туьлки — пустиюни.

Сад момуш омоге, гене гуж э зендегор ве-
ри.

Кечиреш, гусбендеш эз пойгьо дуллу сохде.

Эн бедмозол гІэсб ю э говду э хэр чаруьс-
де.

Эн мозоллуьгьо хуруз юш хое сохде.

Э гъисмет назу гьер руз муш нисе офдоре.

Гьер одомире е сури.

Суртуьре э хьэрмэхьтуь меди, хьэрметуьреш
хьэрмэхьи.

Хуне эн иму, сур эн иму.

Э хуне бирениго сургьо, э кучегьо мэгІлуьм
бире.

Сер додем, сур недодем. (Сере дорум, суре
недорум).

Одомире э худо доре дерд ю биё тоб бу.

Фикир одомире зу пир мисоху.

Гъисмет мерде немерд нихуру.

Бедмозоле хов омбар миёв.

Еки сенгъ бугу, еки гъэребеч.

Одомире е эгъуьл биё бу, енебуге мозол.

Мозол э эгъуьл ниверов.

Одоми кешире дердгьоре, сенгъгьо ниво-
тову.

Э пэхьники э бугъэ буравгьо, э ошгори ми-
зендуь.

ПИРИ. НЕЧОГЪИ. МУЪРДЕИ. ГЪОВРЕ.

Пир бири, пешму бире.

Пире одомиш екини, гІэилиш.

Эз гІэзроил терсуьгьо одоми, э гІуьлом ние зигьуь.

Угьо э гъоврейме шэгІмеле мевокунутгу.

Муърде е руз, гирьё е руз.

Руй муърде хиники.

Гьер нечогъ бирегор мимуърдге, э гІуьлом одоми нимунд.

Муърдегьо гьечуь дануьсдени, зиндегьо эдее хьэлво хурде.

Э ки муърде чуь рафде.

Нечогъэ эз хэсде хьэз ниёв.

Вой эри муърдегори.

Э гъовреш жигей одоми биё фирегъ бу.

Глов немируьм екиш нэхурди.

И гІуьлом кervонсуреи: еки эдее оморе, еки рафде.

Э Шогъ Аббас немундигьо гІуьлом, э екиш нимуну.

Сипре муй эзу гІуьломиге хэбер доре.

Муърде екиреш нисе воисде.

Эз муърде тэхълте чи нисди.

Эри муърдегоргьоймуш гирис дие. (ЕгІни, э имуш екем дениш, кумеки сох).

У не э гІэрей муърдегьо дери, не э гІэрей зиндегьо.

Муърдеи инсон э песой гъофой ю вери.

Гьеле эзу гІуьлом екиш невогошди.

Муьрдере эз зинде омбарте хэржини.

ГІэйб гьемише э муьрдегор вери. (ЕгІни, гьемере э сер энү вешенде мибу)

Э муьрдей кес шори месох, «гІов немируьм» екиш нэхурди.

Биморе тимор гереки.

Те у вэгІдой е хэр мимуьруь, е сэхьиб хэр.

Э рангме дениш, хьолмере пуьрс.

Неки э пире вэгІдо, э жогьилиш у е чи небу.

Маре гІэжели гирденге, оморени э минжи рэхь дегешде.

Сеге гІэжели гирденге, оморени э сер чомох чупон варра.

Пулсуьз э базар буравгьо, кефесуьз э гьовре рафде.

Муьрде хэр эри гуьрггьо межлуьси.

Ки гІэзор хуьшдере пэхьни сохдге, у мимуьруь.

ГІэжел омо, можол недо.

Одоми муьрдеинжон, э кун сег деравгьо хуби.

Э зир сике, серкуши мердум думендеинжон, муьрде э хори дерафде хуби.

Эз мундей энү чуй хэйри, эз муьрдей энү бу?

Согьире сейрони мибу.

Дусд муьрдегьои, дуьшмен зиндегьо.

Мере эри муьрдеш можол нисди.

Мужинере пушой муьрде пардушгьо веро-море.

Одоми е шев мимуьруь, е руз.

**КЕЛЕГЕДИ. ТЭГІЭЛИ. ДИВЭГІ.
КЕМИ-ОМБАРИ. БИРЭХЬМИ.
РЭХЬМЕДУЬЛИ. ГІЭЖОИБИ.**

Келегедию суьмуьргъи, хуьшдению епо-
логъ.

Кесу эз гъоб хуьшде ведиромо, гъобе гъо-
бул несохд.

Кечеле деве эз сер чешмей глов билогъ глов
хурде.

Эз келегеди пой ю э хори нисе расире.

Хэр келегед мибу.

Дуь шогъи дори кучук восдори, е монет до-
ри дес шушди.

Лилову недерие керге хунои.

Муше жиге небу, дуьмжаруиреш кеширебу
э лулей хуьшде деберде.

Куче-куче Беневше.

Эз дуь пой э желе офдори.

Ме эдее «Нум худой!», «Нум худой» дай-
чаре хуте сохденуьм, туь миёй э пушой энү
килэхъэ э гъово мешени?!

Мужине вэхишдебу э кул деве венуьшде.

Пенж энгуьшд одомиш гъеме ежире нисди.

Туьлки э асланевоз борж ниберуь.

Балай чогъол э балай аслан гъичиш сохде
нидануь.

Уре эз дохьор гули-гули рафде воисдени,
оммо гъэбургъэгъой ю дорд доре нэгІ.

Туьнде гІэсб зу момуну.

Хуьшге гуьл э дивор нивогосу.

Пура суьмбуьл сергъуз мибу, буше суьм-
буьл сер тик.

Чуькле одоми келе ховгьо дире.

Э хуней ю е кило эрзуь недери, оммо килэхь ю эз эн гьеме тики.

Эз е гусбенд дуь пусд нивекенуь.

Эз серегъуз терс.

Эз мужине пуьрс: «Сертуь келе эричуь-ни?» Мугу: «Эз келегедиме!» «Кемертуь назук эричуьни?». Мугу: «Эз инчебелиме!» Мугу: «Кефелтуь гьечи гьолинд эричуьни?». Мугу: «Уре мепуьрс, небуге е туь мимири, е ме».

Э е дуьл дуь муьгьбет нидору.

Эну «Гье у товугъун бир будини».

Э омбаргьо чум денуьгьо, эз кемгьош мимуну.

Э тирохо пой ю нисе рафде, чекмее пой эрию нисе дироморе.

Э буру дуьшменкуьши, э хуне — хуьшденкуьш.

Гьилигъ ю зобу бугьо глэруьс хунере мечаруну.

Туь э дедейтуь руй шенденге, э кесевоз чуьтам мибоши?

Тэглэле куфдигеш гье у тэглэли хуьшдере мисоху.

Эри хэргьо сер бирейнжон, эри эгъуьлмендгьо дуьм бугьо хуби.

Э богъ небугьо жиге кулей бэгъэлуь хуьшдере богъ гуфдире.

Туь эз чуьжойтуь келегеди сохде?

Пожиз бирэьм мибу, игид — рэхьмлуь.

Э инсоф эну офдоно дуьшме.

Е гез жомо дорени, хуьшдере э глэре дешенде.

Эз келегеди эдее сов-суьмуьрг бире.

ШОРИ. МОГЪБУЛИ. ПЕШМУНИ. ИМИДИ.

Бебе шори, писер э базар
Хэр эз хуьшде шори мисоху.

Сег э остгъу хурдеки шори сохде, э варра-
ки ноле зере.

Э кес денишире шорум, э хуьшде денишире
пешму.

Дерд одомире микуьшуь.

Ме э ки дердименд рафдуьм, у эзме ветете
гирисд.

Кечире дерд жун гуьрди, гъэсобе дерд пигь.
Омбар э кеф мара, уреш гъэдерюни.

Э дерд бугьо жиге дерд кеш, э гъэм бугьо
жиге гъэм кеш.

Е коре месох, сохдиге пешму мебош.

Эз хурде имид хуби.

Имидмере худо бурри.

Дерд ю бугьо одоми гоф омбар мисоху.

Пешмуни мунде рузгьойменуьм.

Э гирисденигьо жиге хэнде нибу.

Э пешмуни сохде коргьойме домундем.

Дерд туьре вени э сер дердме, уреш ме
микешуьм.

Шори эриму эз худош неомори.

Эз шори кун энуге жиге нисе гирде.

Тизкере нун жуьгьи вогънеи.

Дугъ хурдум э хэто домунд.

Э жогъиле вэхд зен хоюгьо гъич пешму ни-
бу. (ЕгІни, те ю келе мерд бире, гІэилгьой
ю келе мибу, кумек мибошут эрию).

КАР. КУР. ЛОЛ. КЕЧЕЛ.

Кар э ю сарф бугьо гофе зу шиновусде.

Эри кар дуь гиле гъовол низенуь.

Э гьер дигь е кар, е кур не е лол мидобу.

Куре раче зен эричуьни?

Куре шэгІм эричуьни?

Кур э худо чуьтам дениширеге, худош э кур гьечу денишире.

Кур сэхд гирдере рэхьо нидуь.

Э кур гузги нифуруху.

Битьил ме эз дуь чум кур бошум, токи гъуншиме эз чум семе кур бугу.

Кур эз худо чуь михогъу? Дуь чум!

Эз кур рэхь нипуьрсуь.

Э мэхьэлей эн кургьо гузги нифуруху.

Инжо менуьм Бэгъдоде кур гъэлифо.

Кечеле шуе эричуьни.

Зугьун лоле дедей ю мидануь.

Кечели э зир килэхь пэхьни бире.

Лолé гІэруьси. (Пушотегьо тозе гІэруьс э хуней хуьсуьр оморенге у е гъэдер вэхд гоф ниесд сохде, лоле хуно миёсде э десевоз, се-ревоз жуьгьб доре, эз ю гоф мипуьрсиге).

Шеш гез бугьо зугьун энэ эз некуми лол бисдо.

Расде гофе гуфдиренге, сер эн кечел сух-дени.

Кечел гІэмелдан мибу. (Э овосунегьо кечел эз гьеме гІэмелдан ведироморе).

ТЭМЭХЬКОРИ. СЭГЪЭТИ. БЭХИЛИ.

Чум темэхькор гьич сирои нибу.

Темэхь э одоми гуьгь михоруну.

Чум темэхькоре энжэгъ хок хори сирои мисо-
ху.

У эри е аббаси бебей хуьшдере мифуруху.

Эз деслов еки рафдге, эз сэгъэт дегь мирав.

Э сер шуьгъэм э сер верафди.

Шуьгъэм одоми эз сер одоми зофруни.

Эз бирор шуьгъэм пушон.

Суьмер эн кесиге, суьмерду эн туьни.

Еки екире е богъ бэхширебу, еки екигере
е хуше онгуриш небэхширебу.

Омбар хури гуьгь хурини, кемхури жевгьер
хури.

Гьич дуьл эн бэхил гьомин нибу.

Э бэхиле чум туф дешенде.

Э пушой шуьгъэмперез чи нимуну.

Э гьержой глош, унжо — бош.

Эз Молла Насредтин гуфдируьт: «Эй Мол-
ла, эдее глош берде! Мугу: «Э ме чуйни!».
«Эдее э хунейтуь берде». «Э туь чуйни?», —
мугу Молла.

Эз глош нэхурдем, эз дурей ю чумгьойме
жур бири.

**ДУСДИ. ДУЪШМЕНИ. ШОЛУМИ.
ДОВГЮКОРИ. МУЪГЪБЕТ.
ГІЭМЕЛДАНИ. ДИНЖИ-САЛАМАТИ**

Сад дусд кеми, е дуьшме омбар.

Дусд э сифеттуь миденуьшуь, дуьшме э пойтуь. (ЕгІни, дуьшмере, нэхогье руй нисди эри э сифеттуь дуз денишире).

Партал тозе хуби, дусд куьгье.

Дусд гофе э руйтуь мугую, дуьшме э пессойтуь.

Эз дуьшме молтуьре дор, эз дусд сертуьре.

Э лугьмеревоз дусд бугьо одоми, эзу фойде нисди.

Э дусди гирди, э дуьшмени ведеберде.

Эз хуьшденхогье одоми дусд нибу.

Дусд эй оофде асанти, дусдире эй дошде четини.

Кире эз дуьшментуь хьэз оморениге, у туьре нисе хосде.

Дуьшмегьойму э еки миро.

Сег бири, э хэлгь хьэлово бире.

Хуьуьжет сохде-сохде женг мибу.

Эз женгесуре одоми дур бош.

Эз руй дурум, эз дуьл куьнд.

Э геми венуьшде, э сэхьиб гемиревоз женг нигируь.

Э гІэруьси оmore, э сэхьибхунеревоз довгю нисоху.

Эз дур женг ширин оmore.

Гіуьмуьр довгюкор кутэхьи.

Э сеговоз дусд бош, чубугъэ эз дестуь ме-
ше.

Э дуре жиге духдер соймиш сохугъо, гІэсб
ю биё э зир егьер дебу.

Гушме динж, лешме рэхъэт.

Одоми е тике хуьшге нун хуругу, токи гуш
ю динж бу.

Гьергой зугъунтуь поисд, серме динж мибу.

Динжи эри энугъу эз худош неомори.

Уре е жори, дуь гІэмел.

Кутэхъэ одоми гІэмелдан мибу.

Сутун гІуьлом сабури.

Туь нуьгъ мегъ э шуьгъэм дедей чуьтам тоб
дорей?

Деде соймиш сохугъо э гъирогъ мимуну,
кук соймиш сохугъо э гъужугъ момуну.

Эри муш назу эз гъеме гужлуьни.

Э негъогъи биё мирими.

У эдее е вогънере эз худо гешде.

Сер энуре гІэжели гирди.

Сер энуре гІэнг гезири.

Ире э Мюшгуьр сег гІэнж гирди, оммо э
Эгълеби оморигъи эри сего кугъде.

Э гъэрд доренге туь дусди, гъэрде хосден-
ге — дуьшмеи.

ГІэмелдане туьлкиш э желе офдорени.

Гушдинжи эз девлет зиёди.

Куле сухденге гъеме дирени, дуьл сухденге,
екиш нисе диге.

Кугъдени, оммо гирисде нисе гъишде.

Дуьшмен эн дуьшменме — дусдмени.

Уре эз дигъ эдее ведекуьрде, оммо уре ков-
хой дигъ бире воисде.

Ою эз хосденгъи балай хуьшдере тасундебу
куьшде.

Дусдгъо э шори омбар бире, э бедигъи — кем.

Туь мере э е чумевоз нисе хосдеге, ме туьре
э дуь чумевоз нисе хосденуьм.

Уре не «Салам алейкуми», не «Алейкуьм
ассалам».

Чум недире, дуьл ниhoгьу.

Эз женг хун мибу.

Зиндере муьрде сохде мибу, муьрдере зин-
де сохде нибу.

Гьувот гьуш э гьэнет дери, эн одоми — э
дусди.

Эз туьлки хурузкигьире дусд нибу.

Эз куьгьне дуьшме одомире дусд нибу.

Эз шолуми хубте э гьуьлом чи нисди.

Э шолуми небугьо хуне, берекет ниёв.

Эри гьер мерд севгилию Лейлини. (ЕгІни,
эри гьер одоми соймишию эз гьеме рачи).

Эз хэтокор хэто кем нибу.

Е гиле эри кунме жиге сохум, винишит э
сер ишму чуь миёрум!

Усоле одомире, усолe хьэрмэхь мибу.

Дусд небугьо одомире у сечкуре хунои.

,

ХУДО. ДИН. ГЪУРЛУГЪЧИГЪОЙ ДИНИ. ГІУЬЛОМ.

Эз иму хъэрекет, эз худо берекет.

Э пушой худо гловункорум.

Худо дури, хьоким бижо.

Худош э у хьэловои, бендеш.

Худо недоренге, пойгъэмбер чуй соху.

Худо дори, худо берди.

Э худо. доре дердтуь тоб ди пой.

Худо екире глош дори, екире — иштогъ.

Эз е э худо лове хосде, э лэгІэй одоми чи
нисе дерафде.

Э Худо имидтуьре ги, оммо кортуьре песо-
во мегьил.

Э мэхьтели худо домунди.

Худо имуре эз сухде жигей хори вегирди.

Э вихьтей энун худош ниведиров.

Шогьод эн раби шомоши.

ГІэрей ошугъ нен мулла гьич хуб нибу.

Гов раби э чол офдогеш хьэлол медиров.

Эз косиб худош визори.

Гьер бигъ вебирегор мерд нисди, гьер руш
вебирегор молох нисди, бигъ назуреш вери,
руш — кечиреш.

Худо уре сад сал гІуьмуьр до, хьофдод сал
дендунедерд.

И гІуьлом кервонсурей: еки эдее оmore, еки
рафде.

Мол эни гІуьлом, э и гІуьлом мунде.

Зиндегуни э и гІуълѳм гІэилвозие коргьоре
хунои.

Екиш эзи гІуълѳм, э у гІуълѳм э хуьшдере-
воз гьичиш неберди.

Ченгъэдер одоми зигьисдгеш, чум энú эз
гІуълѳм сирѳи нибу.

Гъисметгьѳй худоире нибу дануьсде.

Худо хубе бердени, усоле гьишде.

ГІовунгьѳйтуь э сугьобгьѳйтуьревоз сересер,
эритуь мундигьѳ гье у кефел дураигьѳи.

Худо недоренге, бенде чуь соху.

Э сер тие суфре, новорих нибу.

ГІуълѳм эри муьрде офире омори.

Дин ойру, бирорме.

Гисне э фикир худо нэгІ, э фикир шуьгъэм
хуьшдеи.

Худош э худозере хьэловѳи.

Э дуьл худо рэхьм омори.

Эгенер зузей сег э асму мерафдге, эз гьѳѳѳ
воруше хуно остгъугьѳ тигьѳи мибисдо.

Пенжрузине гІуълѳми.

Эз худо пэхьни сохде небугьоре, эз бендеш
пэхьни сохде нибу.

ГЪУНОГЪ. РЭХЪ.

Гъуногъ эз худоини.

Гъурбу гердом гъуногъэш, гъуногъэ офиригъореш.

Рачи эн хуне гъэили, эн суфре — гъуногъ.

Гъуногъ э хуней кес селигъэлуь мибу.

Гъуногъ се руз зиедте ширин нибу.

Рафде рэхътуьре дан, э вогошдеки гъэлет небоши.

Эри тэхъное одоми рэхъ дураз миёв.

Э рэхъ ведерафдеки, дан хьэрмэхътуь киниге.

Гъэребе вечаруьсденки, рэхъ бирмундегоргъо омбар мибу.

Глов эри хуьшде рэхъ миофу.

Инжо менуьш, инжо нуьш, биё э сер гермекинле нуьш.

Духдер э хуней бебе-деде гъуногъэ хунои.

Э ихдилотевоз дуре рэхъиш эри одоми куьнд оmore.

Рэхъ энуре худо бурри.

Хубе гоф одомире э хубе рэхъ мидекуьнуь, усоле гоф — э усоле рэхъ.

Рэхъэ рафдегор эз сер мисоху.

Э рэхътуь гъэретикон расд моево.

Совуй глови, э сер рэхъ глов хуьрд мибу.

Пуьлом нердуини: еки эдее верафде, еки фураморе.

Эри рафде рэхъ нисди, эри нуьшде мескен.

Тэхьно э рэхь буравгьо одомире, э песой
гьофой ю биё чумгьо вебу.

Хьэрмэхь эн кур десдечуй юни.

Рэхь дур бугу, секонесуыз бугу.

ХУБЕ ВОЕГЬО, ХУБЕ ВОИСДЕГЬО

Рэхьтуь ник, гловтуь хиник.
Ники глэилгьойтуьре винош.
Эхиртуь ник гердо.
Сеэхьиб кукгьо, духдERGьо гердош.
Хэлефе э гъужогъ вегирош.
Эз рафде жигегьойтуь шор биёвош.
Эри е хисире бэгъэй сер ишму э сер боли
мевараво.
Муьрде рузтуь ник гердо.
Шоре зегьмене зенош.
Э еки тевесер пир-сир гердошит.
Эз глэинерэгл, беде чум дур гердошит.
Чум дуьшментуь кур гердо.
Эз хосдей дуьлме гердош.
Гъэдойтуь э ме.
Те умэхъэли глов-глэтош, сер-сайлов бERO
дуьшмере.
Мере гъимиштуь нисди
Кинлейтуь гье герм гердо, нунтуь тозе.
Худо хъэсроте дуьл мекуьшо туьре.
Э чум молкомут мевохурош.
Гуьмуьртуь дураз, жунтуь согъ гердо.
Рэхьмет э хъэлоле ширтуь.
Эри биёмоне рузгьой дедей вегьофи мунош,
хэлефме.
Э мирод-метлеб дуьлтуь расош.
Э шори-никиревоз хурош.

Э глэруьси глэилгьойтуь хэржи сохдени
гердош.

Нум ю э ники гирде биёво.

Э дем-демей мердум меофдоно.

Эз гъэдо-гъэргъэшо дур гердо.

Жигей ю э гъовре динж гердо.

Шолуми биёво э ишму.

Э пой эни глэруьсезов мозол дирово э ху-
нейтуь.

У етимлегьой дедейтуь келе бире, э глэре-
мэглрекей глутьлом ведирово.

Бошореи, ники шиновош.

Шоре хэбер, нике овозе дераво э гуштуь.

Худо у балайгьойтуьре э дес дедей дигер
мевенгено.

Глэруьси е офдумлейтуьре э чум невинире,
мемирош, фэгъир:

Худо хьомол, бимуьзд мегъило туьре.

Кошдере хуно, бегьер юреш вегирош.

Эз гъэдо-боло дур гердош.

Нике кефе вераво э тентуь.

.Глэзроил туьре гъишде, жунмере бери, хэ-
лефме!

Чум туь руьшуьми вино.

Эз голут говле гордеш.

Муногуй лэглэй бебе-дедей мунош.

У глэйллейтуь мундени ведерафдени гердо.

Э чум рэхьмедуьл расд биёвош.

Чорей дедей мунош.

Эз глэрей хьэрмэхьгьо кем ме гордош.

Сад сале гердош.

Хэгьер бирору гердош.

Десе э шоре хьини денош.

Эз рафде жигегьойтуь шор вогордош.

Э пушой зэхьмет меофдонош.

Глов-глэтош бери дуьшмере э пушойтуь.

СЕРНОМЕ

Пушойгофи	3
Хэлгъ. Одоми. Бебе. Деде. ГІэил-ферзенд. ЖэгІ-мет	27
Зен. Шуьвер. Бирор. Хэгьер. Гъовум-гъунши. Хуне-кифлет	31
Эгъуъл. Данани. Хэри. Овоми-чешмиши. Делуьн-жингири	34
Гюшири. Косибі. Мол-девлет. Суьрх. юхсули. Гис-неи	38
Кор. Жофо. Пише. Чалашмиши. Тембели. Зиреки	42
Ватан. Гъэриби. Тэхьнои	46
Зугъун. Гоф. Вёсиет. Меслэхьэт. Ширини. Тэхьли. Беди. Усоли	48
Рачи. Бирачи. Чогъи. Лэгъэри. Дерд. Хотур. Обур. Хуьрмет	52
Мерд. Немерд. Игиди. Терси. Сабур. Номус. ГІэйб. Инсоф. Хоснет	55
Шороб. Пиёнискеи. Бедхэржи. Пучи. Шуьгъэмпере-зи	60
Хуби. Зобуни. Дуьзди. Шофди. Хогъини. Хьиллеи. Беднуми. Гъэгъи (расдие гоф)	62
Гъисмет. Мозол. Бедмозоли. Бэхд. Фикир. Сур. Тоби. Битоби	72
Пири. Нечогъи. Муьрден. Гъовре	74
Келегеди. ТэгІэли. ДивэгІ. Кеми-омбари. Бирэхьми. Рэхьмедуьли. ГІэжонби	76
Шори. Могъбули. Пешмуни. Имиди	78
Кар. Кур. Лол. Кечел	79

Темэхькори. Сэгъэти. Бэхили	80
Дусди. Дуьшмени. Шолуми. ДовгІокори. Муьгьбет.	
ГІэмелдани. Динжи-саламати	81
Худо. Дин. Гьуллугьчигьой дини. ГІуьлом	84
Гьуногь. Рэхь	86
Хубе воегьо, хубе воисдегьо	88

Составитель: Нанда Хизгиловна Ашалумова

Пословицы и поговорки

Татский язык

Редактор *З. Ю. Симандуева*

Худож. редактор *М. И. Муталибов*

Техн. редактор *М. С. Гасанова*

Корректор *А. Симандуев*

ИБ 2613

Сдано. в набор 3. 09. 92. Подписано в печать 27.11 92.
Формат 70х90¹/₃₂. Бум. типогр № 2. Литературный
гарнитура. Печать высокая. Усл. п. л. 3,51. Уч.-изд. л.
3,1. Тираж 500.-Зак. № 65 С «65».

Дагестанское учебно-педагогическое издательство
Госкомиздата РД, 367012. Махачкала, ул. Маркова, 32

Типография им. С. М. Кирова Госкомиздата РД,
367012, Махачкала, ул. Маркова 51.

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ
На татском языке